

TÜRKİYE'DE TARİKATLAR

TARİH VE KÜLTÜR

editör

Semih Ceyhan

Bu eser
İSAM'ın İkinci Klasik Dönem Projesi kapsamında hazırlanmıştır.

İSAM Yayınları 162
İlmî Araştırmalar Dizisi 69

TÜRKİYE'DE TARİKATLAR
Tarih ve Kültür

editör
Semih Ceyhan

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulunun 21.10.2011 tarih
ve 2011/19 sayılı kararıyla basılmıştır.

© Her hakkı mahfuzdur.

Birinci Basım: Ocak 2015

ISBN 978-605-4829-19-4

İSAM Yayıncılık Sosyal Hizmetler San. ve Tic.Ltd.Şti.
İcadiye Bağlarbaşı Cad. No. 40 34662 Üsküdar/İstanbul
Tel: (0216) 474 08 50 Faks: (0216) 474 08 74
www.isam.com.tr bilgi@isam.com.tr
Sertifika No. 15734

Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No. 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat 2, 34310 Haramidere / İstanbul
Tel: (0212) 412 17 77
Sertifika No: 12027

Ceyhan, Semih (ed.)
Türkiye'de tarikatlar: tarih ve kültür / Semih Ceyhan (ed.). - İstanbul : İSAM
Yayınları, 2015.
1052 s. ; res. ; 24 cm. - (İSAM Yayınları ; 162. İlmî Araştırmalar Dizisi ; 69)
Dizin ve kaynakça var.
ISBN 978-605-4829-19-4

11

MEVLEVİYYE

Sezai Küçük

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Mevleviyye Piri Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

Mevlevîliğin pîri Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) 6 Rebûlevvel 604 (30 Eylül 1207) tarihinde günümüzde Afganistan sınırları içinde bulunan Belh şehrinde doğmuştur.¹ Babası Bahâeddin Veled (ö. 628/1231) “Sultânülulemâ” diye bilinen ve şöhreti Belh’ten bütün İslâm âlemine yayılmış olan bir sûfidir.² Hz. Mevlânâ, Muhammed Hârizmşah’tan gönlü incindiği için ailesi ile göç eden babası Bahâeddin Veled’le birlikte³ Anadolu’ya gelmiş, 617 (1220) yılı or-

•••••

- 1 Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 33; Eflâkî, *Menâkıbü’l-ârifîn*, I, 77; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 369; Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 4; Öngören, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, s. 441.
- 2 Bahâeddin Veled, Necmeddin Kübrâ’nın terbiyesi ile yetişmiştir ve Kübreviyye tarikatına mensuptur. Eflâkî ve Sipehsâlâr’a göre de silsilesi Ahmed Gazzâlî’ye kadar uzanmaktadır (bk. Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 18; Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 11-13).
- 3 Eflâkî, *Menâkıbü’l-ârifîn*, I, 8-9; Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 241; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 370; Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 40-41. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile ilgili bugüne kadar en ayrıntılı çalışmayı yaptığı kabul edilen İranlı müellif Bedtüz zaman Fûrûzanfer ise Bahâeddin Veled’in Belh’ten ayrılışının asıl sebebini; “Tatar (Moğol) ordusunun merhametsizlik ve kan dökücülüğünden doğan korku” olduğunu belirtmekte ve bu görüşe birçok kaynak da iştirak etmektedir (bk. Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 21. Ayrıca bk. Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 21; Nicholson, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî*, s. 16; Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 41-43).

taalarında henüz on dört yaşlarında iken Konya'da bulunan Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'ın (ö. 634/1236) daveti üzerine babasıyla beraber Konya'ya gelerek kendileri için tahsis edilen medreseye yerleşmişlerdir.⁴ Ailesiyle birlikte Belh'ten başlayıp Bağdat, Hicaz ve Karaman yoluyla Konya'da sona erecek göç yolculuğu boyunca, konakladığı ve kaldığı her yerde yöneticilerden, halktan ve âlimlerden büyük saygı gördüğünü kaynaklar nakleder.⁵

Sûfî bir aile içinde dünyaya gelen, beş yaşlarında iken Belh'ten göç eden, göç yolculuğu boyunca konaklanan yerlerde babası vasıtasıyla devrin birçok sûfî⁶ ve âlim şahsiyetleriyle tanışan Mevlânâ, öncelikle başta babası olmak üzere, babasının halifesi Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî'den (ö. 641/1244) ilk dinî ve tasavvufî eğitimini almıştır.⁷ Babasının 18 Rebülâhîr 628 (23 Şubat 1231) tarihinde⁸ vefatından sonra Muhakkık-ı Tirmizî'ye mürit olmuş ve dokuz yıla yakın onun kılavuzluğunda seyrüsülûküne devam etmiş, dinî ve tasavvufî ilimlerdeki eksikliklerini tamamlamaya gayret etmiştir.⁹ Bu eğitim sürecinde Mevlânâ, Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî'nin işaretleriyle, zamanın İslâmî ilimlerdeki merkezi kabul edilen ve Moğol istilâsı sebebiyle birçok âlim ve sûfînin sığındığı Halep ve Şam'a gitmiştir. Bu iki şehirde dört veya yedi yıl kadar kalan Mevlânâ, Halep'te Halâviye Medresesi'nde konaklamış, fıkıh ve hadis olmak üzere diğer İslâmî ilimlerde bu şehirlerdeki âlimlerden faydalanmış-

•••••

4 Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 21; Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, I, 24-26; Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 41; Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 34-43.

5 Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, I, 13-22; Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 21-23; Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 441.

6 Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 24-29; Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 441-442.

7 Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 34; Nicholson, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî*, s. 16; Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 48-49; Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 442.

8 Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, I, 56-57; Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 242; Hoca-zâde, *Hadîkatü'l-evliyâ*, s. 6-15; Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 43; Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 43; Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 442.

9 Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 34, 118; Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, I, 56-59; Câmî, *Ne-fehâtü'l-üns*, s. 633; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 356-359; Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 49-52; Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 442.

tır. Meşhur Hanefî fakihlerinden hadis öğrenmiş, fıkıh ve dil ilimlerinde şöhret bulan Adîm b. Kemâleddin'den (ö. 660/1262) dersler almış, Şam'da Makdisiyye Medresesi'nde kalarak, başta Muhyiddin İbnü'l-Arabî olmak üzere şehrin bilgin ve sûfileriyle görüşmüştür.¹⁰

Mevlânâ'nın Şam'dan döndüğü 630 (1241) senesinde, hocası ve mürşidi Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî Kayseri'de vefat etmiş, Mevlânâ Kayseri'ye giderek onun kitap ve risâlelerini Konya'ya getirmiştir.¹¹ Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî'nin vefatından sonra Mevlânâ'nın Konya'daki müderrislik günleri başlamıştır. 638-642 (1241-1245) yılları arasında, babasının yolundan giderek medreselerde fıkıh ve diğer şer'î ilimler üzerine dersler vermiş, sarığını fakihler gibi sarmıştır. Diğer taraftan babası ve onun halifesi Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî'den intikal eden tasavvuf yolunda müritler yetiştirmiştir.¹²

Babası vasıtasıyla tasavvuf yoluna giren Mevlânâ, Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî ile sülûkünü tamamlamış,¹³ şeyhinin vefatından sonra onun yerine geçmiş ve Kübreviyye tarikatının devamı olarak etrafına toplanan müritlerini irşat etmiştir.¹⁴

Sadece birkaç yıl süren bu dönemin ardından, Mevlânâ'nın hayatında yeni bir dönemin başlangıcı olarak nitelenen, Şems-i Tebrîzî ile tanışması safhası başlamıştır. 642 (1244) yılı içinde Şems-i Tebrîzî Konya'ya gelmiş ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile tanışmıştır.¹⁵ Mevlânâ'nın Şems-i Tebrîzî ile tanışması ve bu tanışma neticesinde gelişen olaylarla ilgili kaynaklarda yeterince bilgi mevcuttur.¹⁶

•••••

10 Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 35, 40, 83; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 80-86; Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 52-60.

11 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 71; Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 442.

12 Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 60-64; Nicholson, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî*, s. 16-17; Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 442.

13 Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 117; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 359; Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 46.

14 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 374; Ocak, *Türk Sûfiliğine Bakışlar*, s. 92-93; Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 442.

15 Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 123-125; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 85; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 362; Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 442-443.

16 Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 35, 121-131; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 89-105; ☞

Mevlânâ'yı ele alan kaynaklar, onun hayatının ikinci safhası olarak nitelenen, Mevlânâ ve Şems arasındaki diyalogları, Mevlânâ'nın Şems'le birlikteliği neticesinde ortaya çıkan coşkun ve cezbeli halini ve bu halin sonucunda da medreseyi, vaazları ve talebelerini terkettiğini, vaaz meclisleri yerine semâa girdiğini, çarha, raksa başladığını, medreselerdeki ilmî tartışmaların yerine ney ve rebap nağmesine kulak verdiğini bildirmektedirler.¹⁷ Bu durumu kıskanan Mevlânâ'nın talebeleri ve onu seven halk, Şems'in Konya'yı terkedip Şam'a gitmesine sebep olmuşlar, Şems'in ayrılışıyla sıkıntılı günler geçiren Mevlânâ, yazdığı mektuplarla Konya'ya dönmeye ikna edemediği Şems'i geri getirmek üzere oğlu Sultan Veled'i Şam'a göndermiş ve Şems'in on altı aylık bir ayrılıktan sonra 644 (1247) yılında Konya'ya dönmesini temin etmiştir. Şems'in Konya'ya dönmesiyle coşkusu ve aşkı artan Mevlânâ yine Şems'le uzun sohbetlere dalmış, semâ meclisleri tertip etmiş, fakihlere mahsus elbisesini çıkartıp, Hint alacasından bir hırka yaptırmış ve başına bal rengi bir külâh giymiştir. Bu durum yine halkın, müritlerinin ve ulemânın kıskançlığına sebep olmuş ve Şems bir daha geri dönmek üzere 645 (1247-48) yılı sonlarında ortadan kaybolmuştur.¹⁸

Şems'in kaybolmasından sonra, tamamen coşkunluk âleminde kaybolan Mevlânâ, gece gündüz semâ edip, şiir ve gazeller okumaya başlamış, bu hali sebebiyle de devrin ulemâsıyla münakaşalara girmiştir. Kaynaklara göre bir süre de Şems'i aramak için Şam'a kadar gitmiş fakat onu bulamadan geri dönmüştür.¹⁹

.....

Câmî, *Nefhâtü'l-üns*, s. 640-641; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 374-376; Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 75-91; Nicholson, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî*, s. 17; Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 442-443.

17 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 92-93; Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 121-131; Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 65-67, 88; Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 66-73; Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 442-443.

18 Kaynaklar Şems'in öldürüldüğü veya ortadan kaybolduğu hususunda ihtilâfıdır (bk. Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 126-131; Câmî, *Nefhâtü'l-üns*, s. 639-643; Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 91-108; Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 73-86; Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 442-444).

19 Daha geniş bilgi için bk. Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 130-131; Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 109-120; Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 86-94; Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 444.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Şems'i bulmaktan ümidini kesip Konya'ya döndükten sonra, hayatının üçüncü safhası olan "ırşat, eğitim ve terbiye" esasları üzerine yeniden inşa ettiği mürşitlik faaliyetlerine başlamıştır. Mevlânâ Şems-i Tebrîzî yerine önce kendisinde Şems'in tezahürünü bulduğu Selâhaddîn-i Zerküb'u kendisine dost ve musâhip edinmiş, Selâhaddîn-i Zerküb'un 657 (1265) yılında vefatıyla da, Çelebi Hüsâmeddin'i dost ve musâhip olarak seçmiştir. Mevlânâ'nın en önemli eseri *Mesnevî*²⁰ bu dönemde Çelebi Hüsâmeddin'in teşviki ile telif edilmiştir.²¹

Mevlevîliğin onun adına tesis edildiği ve kısaca hayatını özetlemeye çalıştığımız Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 5 Cemâziyelâhîr 672 (17 Aralık 1273) Pazar günü vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir.²²

Şems-i Tebrîzî'den sonra aşk ve cezbeyle dayanan, mûsiki, semâ ve şiirle yoğrulmuş bir tasavvuf anlayışı sergileyen Mevlânâ, her ne kadar yaşadığı dönem içinde ortaya koymuş olduğu tasavvufî anlayışını ve yaşantısını, bir tarikat tesisi maksadıyla yapmamışsa da, kendisinden sonra gelen halefleri tarafından tesis edilecek olan Mevleviyye, Mevlânâ'nın ortaya koyduğu bu esaslar çerçevesinde yapılmış, âdap ve erkânıyla bir tarikat halini almıştır.²³

•••••

20 Ceyhan, "Mesnevî", s. 326. Mevlânâ'nın en önemli eseri *Mesnevî*'den başka, *Dîvân-ı Kebîr*, *Mektûbât*, *Mecâlis-i Seb'a* ve *Fihî mâ fih* adlı eserleri vardır. Bu eserler ve Mevlânâ'ya isnat edilen diğer eserler için bk. Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 200-229; Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 249-267; Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 446-447.

21 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 155-156. Daha geniş bilgi için bk. Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 131-144; Câmî, *Nefehâtü'l-üns*, s. 643-645; Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 126-148; Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 104-123; Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 443-444.

22 Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 33, 113-114; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 17; Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 190-199; Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 168-188; Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 445.

23 Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışıyla ilgili geniş bilgi için bk. Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 138-144; Câmî, *Nefehâtü'l-üns*, s. 643-645; Ziyâ, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 25-35; Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 126-148; Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 104-123, Pakalın, *OTDTS*, II, 506-514; Önder, *Mevlânâ*, s. 145-182.

Mevlânâ daha sonra Şems'le tanışması neticesinde ortaya koyacağı coşkun ve cezbeli tasavvufî tavrına ait temelleri Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî'nin tasavvuf eğitimidен almış, fakat Şems'le konuşup görüşünceye kadar temkinli bir sūfî olarak yaşamıştır.²⁴ Nitekim Mevlânâ, o dönemde Anadolu'da hâkim olan İbnü'l-Arabî etkisi, Kübrevîlik, Melâmîlik ve Kalenderîlik gibi tasavvufî anlayışları kendisinde toplayıp mezcetmiştir. Şems-i Tebrizî vasıtasıyla Melâmîlik ve Kalenderîliğe sempati duymuş, fakat babası ve onun halifesi Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî'den aldığı zühd tasavvufu anlayışını da bütün hayatı boyunca sürdürmüştür.²⁵

Mevlânâ'nın dinî-tasavvufî düşüncesinin kaynağı Kur'an ve Sünnet'tir. "Canım benimde oldukça Kur'an'ın kölesiyim ben. Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım..." beytiyle bunu dile getirmiş, "Pergel gibiyim; bir ayağımla şeriat üstünde sağlamca durduğum halde öbür ayağımla yetmiş iki milleti dolaşıyorum" diyerek bir müslüman olarak insanlığı kucaklayabildiğini belirtmiştir.²⁶

Mevlânâ, Necmeddîn-i Kübrâ'nın insanı esas alan, Sünnî esaslara dayalı ve kısmen zühdî nitelikli tasavvuf mektebi, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin mükemmel bir metafizik ve mistik sistem halinde tasavvuf dünyasına sunduğu vahdet-i vücûd mektebi ve kaynağını Horasan mektebinden alan, coşkun bir ilâhî aşk ve cezbeyle dayalı, zühdü ihmal eden Kalenderî tasavvuf anlayışını uyumlu bir biçimde, yepyeni bir sistemle birleştirip bağdaştıran bir tasavvuf yolu ortaya koymuştur.²⁷ Nitekim bu tasavvufî anlayış, Mevlevîlik tarihi boyunca Mevlevîler arasında Şemsî ve Veledî kol diye bilinen iki ayrı tasavvuf neşesinin ortaya çıkmasında önemli bir âmil olmuş,²⁸ bu ikilik Mevlevî silsilesine de yansımıştır. Şemsî olanlar, Mevlevî silsilesini daha çok Alevî silsilesi sayılan ve imamlar yoluyla Cüneyd-i Bağdâdî'den Hz. Ali'ye ulaştırırken, Veledî olanlar ve Bahâeddin Veled'i Necmeddîn-i Kübrâ'nın halifesi sayanlar da

•••••

24 Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 45-49.

25 Ocak, *Türk Süfiliğine*, s. 93-94; Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 445-446.

26 Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 445.

27 Gölpınarlı, *Melâmîlik*, s. 9; Ocak, *Türk Süfiliğine*, s. 142.

28 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 204-243; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf*, s. 269.

bu silsileyi Halvetî silsilesi kabul edilen Cüneyd-i Bağdâdî'den Hz. Ali'ye ulaştırırlar.²⁹

Galata Mevlevîhânesi postnişini İsmâil Ankaravî, *Risâle-i Usûl-i Tarîkat-ı Mevlânâ* isimli eserinde; “Ey ârif-i şerîat ve ey tâlib-i hakikat! Âgâh olun ki, Hz. Mevlânâ efendimizin tarikleri silsile ile Hz. Ali efendimize erişir. Hâliyen sâlikleri içre Halvetî nâmıyla zikrolunur tariktir...” diyerek, Mevlevîliğin Halvetî silsilesi gibi Hz. Ali'ye ulaştığını belirtmektedir.³⁰

Yine Galata Mevlevîhânesi postnişinlerinden Şeyh Galib de (ö. 1214/1799) *es-Suhbetü's-sâfiyye* isimli eserinde, “Tarikimizdeki erkânın çoğu, Seyyid-i Sırdân Muhakkık-ı Tirmizî'den gelir. Onlar da Kübreviyye ve Hemedâniyye'den almıştır. Sultan Veled, Şems'le babasından her ikisinden birden ve ayrı ayrı feyiz alarak bunları tevârüs ettirmiştir” der. Hırka giydirmeyi anlatırken de “Horasan erleri ve Hâcegân diye tanınan Kübreviyye ile Hemedâniyye, hırka silsilesini bir başka yoldan almıştır ki Kümeyl b. Ziyâd'a varır ve onun vasıtasıyla Hz. Ali'ye ulaşır” kaydını ekler.³¹

Mevlevî silsilesi Cüneyd-i Bağdâdî tariki ile Hz. Ali'ye ulaşan silsiledir. Bu silsilede Ebû'n-Necîb es-Sühreverdi (ö. 563/1167) tarikiyle, Necmeddîn-i Kübrâ (ö. 618/1221), Sultânülulemâ Bahâeddin Veled, Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile Mevlevîlik silsilesi oluşur.

Kaynaklarda Mevlevî silsilesi şu şekilde nakledilmektedir: Hz. Peygamber > Hz. Ali (ö. 48/668) > Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) > Habîb-i Acemî (ö. 130/747) > Dâvûd-i Tâî (ö. 165/781) > Ma'rûf-ı Kerhî (ö. 200/816) > Serî es-Sakatî (ö. 257/870) > Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) > Ebû Bekir Şiblî (ö. 334/945) > Muhammed Zeccâc (ö. 487/1094) > Ahmed Gazzâlî (ö. 520/1126) > Sultânülulemâ'nın babası Ahmed Hatîbî (ö. 528/1133) > Mevlânâ'nın babası Sultânülulemâ Bahâeddin Veled (ö. 629/1231) > Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî (ö. 642/1244) > Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273).³²

•••••

29 Harîrîzâde, *Tibyân*, III, 148-150; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 357-358; Hocazâde, *Hadîkatü'l-evliyâ*, s. 4-5; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 199-204.

30 Ankaravî, *Risâle-i Usûl*, vr. 2^b; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 193.

31 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 194-195.

32 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 358; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 235. Ayrıca silsile ile ilgili değerlendirme için bk. Tannıkorur, “Mevleviyye”, s. 468.

Risâle-i Sipehsâlâr müellifi de Mevlânâ'nın kendi babasından, onun da yine kendi babası Ahmed Hatîbî'den feyiz aldığı, Ahmed Hatîbî'nin ise Ahmed Gazzâlî'nin halifesi olduğunu söyler.³³

Mevlevîler arasında Sultânülulemâ Bahâeddin Veled'i Necmeddîn-i Kübrâ'nın halifesi sayanlar ise Mevlevîyye silsilesini şöyle aktarırlar: Cüneyd-i Bağdâdî > Ebû Ali Rûzbârî (ö. 322/933) > Ebû Ali Kâtib > Ebû Osman Mağribî (ö. 373/983) > Ebû Kâsım Cürçânî (ö. 469/1076) > Ebû Bekir Nessâc (ö. 487/1094) > Ahmed Gazzâlî > Ebû'n-Necîb es-Sühreverdî > Ammâr b. Yâsir (ö. 582/1186) > Necmeddîn-i Kübrâ > Sultânülulemâ Bahâeddin Veled > Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî.³⁴

Mevlevîyye'nin Kuruluşu ve Yayılışı

Mevlevîyye, sözlükte “efendimiz” anlamına gelen “Mevlânâ” unvanı ile anılan Belhli Celâleddin Muhammed'e nispet edilmiş, onun mûsiki, semâ ve şiir gibi üç vasıtaya isnat ettiği tarikat anlayışı, vefatından sonra Konya'da gelişip, Anadolu Beylikler dönemi ve altı asırlık Osmanlı Devleti boyunca, Türk toplumunu yakından etkileyen tarikatlardan birisi olmuştur.³⁵

Mevlânâ'dan sonra yerine geçen Hüsâmeddin Çelebi (ö. 683/1284), Mevlânâ'nın sevenlerini ve bağlılarını bir arada tutmuş fakat bir tarikat ihdas etmemiştir.³⁶ Hüsâmeddin Çelebi'den sonra Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in (ö. 712/1312) babasının makamına geçmesiyle birlikte, Mevlevîyye'nin tarikat olarak kuruluş dönemi başlamıştır. Teşkilâtçı bir kişiliğe sahip olan Sultan Veled, Mevlânâ Türbesi'nin yapılmasını sağlamış, bu suretle Mevlânâ'yı

•••••
33 Ferîdün Sipehsâlâr, Sultânülulemâ Bahâeddin Veled'in silsilesini şu şekilde verir: Hz. Peygamber > Hz. Ali > Hasan-ı Basrî > Habîb-i Acemî > Dâvûd-i Tâî > Ma'rûf-ı Kerhî > Serî es-Sakatî > Cüneyd-i Bağdâdî Ebû Bekir eş-Şiblî > Ebû Bekir en-Nessâc > Ahmed Gazzâlî > Sultânülulemâ'nın babası Ahmed Hatîbî > Mevlânâ'nın babası Sultânülulemâ Bahâeddin Veled; bk. Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 17-18.

34 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 202; Kübrevîyye tarikatı silsilesi için bk. Necmeddin-i Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, s. 15.

35 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 244-266; a.mlf., *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 3; Babinger – Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, s. 54-55; Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 3-9; Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 5-6.

36 Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 138-144.

sevenler için tekke anlamında bir merkez kurulmuştur. Zamanında görevde olan idarecilerle kurduğu yakınlık neticesinde türbeye vakıflar sağlamıştır. Amasya, Erzincan ve Kırşehir'e halifeler gönderip, Mevlevî tekkeleri açtırmış, bir yandan da tarikatın usul ve erkânını tespit ederek, Mevlevîliği kuralları ve törenleri sabit bir tarikat haline getirmeye çalışmıştır.³⁷

Yine Sultan Veled döneminden (ö. 712/1312) başlayarak Mevlevîler, Anadolu'da hüküm süren beyliklerle yakın temasa geçmişler, özellikle bey ailelerine nüfuz etmişler ve gayri Sünnî unsurların tesirlerini hafifletip dengeleyerek, beylikler merkezlerinde mevlevîhâneler kurmuşlardır.³⁸

Sultan Veled döneminde Mevlânâ zamanından kalan mirasın da etkisiyle daha çok toplumun üst kademelerine hitap eden ve beyliklerle sağlanan irtibat neticesinde, siyasî alanda da etkinlik gösteren ve toplumsal bir örgüt haline gelen tarikat, idarî olarak da teşkilâtlanmıştır. Bu teşkilâtlanma neticesinde çelebîlik makamı ihdas edilmiş ve Mevlânâ Dergâhı kurulduğu andan itibaren Mevlânâ'dan hemen sonra onun yerine geçen Hüsâmeddin Çelebi istisna kabul edilirse, Mevlevîlik tarihi boyunca Sultan Veled'den itibaren, Mevlânâ soyundan gelen ve kendilerine "çebebî" veya "çebebî efendi"³⁹ denilen şeyhler tarafından idare edilmiştir. Mevlânâ'nın daha çok erkek evlâtlarının idare ettiği bu makama da "çelebîlik makamı" denilmiştir.⁴⁰

•••••

37 Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 81; Tanrıkorur, "Mevlevîyye", s. 468.

38 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 269, 323, 330-340, 347; Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 60-61; Emecen, "Saruhan Oğulları ve Mevlevîlik", s. 283-297; Tanrıkorur, "Mevlevîyye", s. 468.

39 "Nâzık, efendi, edepli, okumuş, çalaba (Allah) nispetle Allah adamı" gibi anlamlara gelen bu kelime, birçok ilim ve sanat erbabına sıfat olmakla birlikte, Mevlânâ'nın soyundan gelen ve onun makamına geçen ve bu makamın gereği olarak bilgin ve edip olmakla birlikte nezaketi, kibarlığı ve zerafeti şiar edinen kimselere unvan olarak kullanılmıştır. Mevlevîlik tarihi boyunca genel olarak "çebebî efendi" tabiri de kullanılmış, baba tarafından Mevlânâ soyuna mensup olanlara "zukûr çebebî", ana tarafından mensup olanlara da "inas çebebî" denilmiştir ("çebebî" ve "çebebî efendi" kelimeleriyle ilgili geniş bilgi için bk. Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 11; Pakalın, *OTDTS*, I, 342-345; Elgin, "Dil ve Tarih Bakımından Çelebi ve Çelebîlik", s. 10-14; Barthold, "Çelebi", III, 369; İpşirli, "Çelebi", s. 259).

40 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 151; Pakalın, *OTDTS*, I, 345.

Söz konusu bu süreç içerisinde Sultan Veled ailesine mensup erkek üyelerden en yaşlısı, “çelebi efendi” unvanıyla Konya Mevlânâ Dergâhı postuna geçmesiyle tarikat merkezîyetçi bir anlayış çizgisinde yönetilmiştir.⁴¹

Bu makamda bulunan çelebi efendi, Mevlânâ'nın mutlak vekili ve bütün Mevlevî şeyhlerinin tek mercii kabul edilmiştir. Diğer Mevlevî dergâhlarında bulunan şeyhlerin posta tayin ve azli de kendisine aittir. Bütün dergâhlardaki şeyh postlarının da sahibi odur. Hangi dergâhı ziyarete gitse, şeyh postunun kendisine sunulması da bir Mevlevî geleneğidir.⁴²

Tarikatın pîri Mevlânâ, onun halifesi Çelebi Hüsameddin ve tarikatın kurucusu ve teşkilâtçısı Sultan Veled'le birlikte, bu anlamda Mevlânâ Dergâhı postnişinleri çelebi efendileri ve çelebilik makamında buldukları sürelerle ilgili bugün elimizde listeler mevcuttur.⁴³

Sultan Veled'den sonra yerine posta geçen Ulu Ârif Çelebi de (ö. 719/1319)⁴⁴ babasının yolundan gitmiş ve babası tarafından ihdas edilen Mevlevî tarikatının usul ve erkânının yerleşmesini sağlamıştır. Mevlevîliğin yaygınlaşması için bir gayret içinde olan Ulu Ârif Çelebi, bu maksatla ömrünün büyük bir kısmını tarikatı yaymak maksadıyla seyahatle geçirmiş, gittiği bazı yerlerde mevlevîhâneler açmış,⁴⁵ böylece Mevlevîlik, XV. asrın ilk yarısında Ulu Ârif Çelebi ile birlikte teşkilâatlanmasını tamamlamış, daha sonraki dönemlerde bu makama gelen Pîr Âdil Çelebi (ö. 864/1460) tarafından tarikatın usul ve erkânı, değişmemek üzere yerleştirilmiştir.⁴⁶

•••••

41 Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 81; Tanrıkorur, “Mevlevîyye”, s. 471.

42 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 151-152; Pakalın, *OTDTS*, I, 345.

43 Mevlânâ Dergâhı postnişinleri sıralaması için bk. Şevki, *Mevlevî Şeyhleri*, s. 11-14; Şerîfzâde, *Şerhü'l-evrâd*, s. 414-421; İzbudak, *Konya Vilâyeti*, s. 821; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 152-153.

44 Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 147; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 303.

45 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 278; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 77; Tanrıkorur, “Mevlevîyye”, s. 468-469. Ulu Arif Çelebi'nin hayatına dair geniş bilgi için bk. Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 147-148; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 234-366.

46 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 100; Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 196-198; Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 20-22, 39; Tanrıkorur, “Mevlevîyye”, s. 469.

Mevlevîhâneler

Mevlevîlik, Mevlânâ'nın sağlığında ortaya koyduğu anlayış çerçevesinde tertip ettiği özel meclisler, dinî sohbetler, zikir ve semâ toplantıları, vefatından sonra kendisine tâbi olanların gayretiyle, oğlu Sultan Veled tarafından bir sistem dahilinde yaşatılmaya çalışılmıştır. Mevlevîlik, Konya'da bulunan Mevlânâ Dergâhı merkez olmak üzere, kısa sürede çelebilerin önderliğinde, gerek Mevlevî halifeleri gerekse Mevlevî tarikatına müntesip zengin kişiler, beyler, paşalar ve sultanlar vasıtasıyla, Anadolu ve diğer İslâm beldelerinde yaygınlık kazanmış ve buralarda Mevlevîliğin temsilcilikleri olan mevlevîhâneler tesis edilmiştir.⁴⁷

Tesis edilen bu mevlevîhâneler fonksiyonları bakımından âsitâneler ve zâviyeler diye iki kısma ayrılırlar. Farsça'da "kapı eşiği, kapı dibi, eşiğ yanı" gibi anlamlara gelen "âstân" kelimesinden türetilen âsitâne, Türkçe'de "âstâne" veya "âsitâne" şeklinde kullanımı yaygınlık kazanmış ve Osmanlı devrinde, bir ana tarikatın veya bir tarikat kolunun merkezi olan tam teşekküllü tekkeler için isim olmuştur.⁴⁸

Mevlevîlik'te âsitânenin diğer tarikatlarda bulunmayan farklı bir anlamı vardır. Bu tarikat erkânına göre âsitâneler; içerisinde "rıza" kelimesinin ebced karşılığı olan 1001 günlük çile çıkartılan, zâviyelere göre daha geniş bir alanda kurulan ve dervişlerin eğitim ihtiyaçlarına göre mimari özellikler taşıyan dergâhlardır. Bir Mevlevî Âsitânesi umumiyetle geniş bir bahçe içerisinde bulunur ve semâhâne, türbe, çilehâne, hücreler, selâmlık, harem dairesi, mutfak, kiler ve meşkhâne gibi kısımlardan oluşan bir müessesedir.

Âsitânelerde, "matbah (mutfak) terbiyesi" denilen bir usul takip edilmiştir. Toplumun her kesiminden yirmi beş yaşını geçmemiş, askerlik vazifesini ifa etmiş, bekâr, müzmin yahut sirâyet edici bir hastalığı olmayan, sara veya akıl hastalıklarından biri ile mâlûl

••••••••••

47 Geniş bilgi için bk. Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 313, 326, 337; Sahih Ahmed Dede, *Mecmûatü't-tevârihi'l-Mevleviyye*, s. 104-192; Hocazâde, *Hadîkatü'l-evliyâ*, s. 4-64; Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 245, 330-335; Uzluk, "Mevlevî Hilafetnâmeleri", s. 383-386; Önder, "Konya Mevlânâ Dergâhı Arşivi ve Mevlevîhâneler", s. 141-142.

48 Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 13; Pakalın, *OTDTS*, I, 94; Tanman "Âsitâne", s. 485.

bulunmayan, “matbah-ı şerif” denilen, içinde yemekten ziyade çiğ kimselerin piştiği mahalde yatıp kalkan ve “can” tabir edilen derviş adayları yetiştirilmiştir.

Mevleviyye'nin ilk dönemlerinden itibaren içerisinde çile çıkarılan büyük Mevlevî yapılarına âsitâne denildiği gibi küçük Mevlevî tekkeleri için “zâviye” tâbiri kullanılmış, zâviyeler âsitânelerden küçük olduğu için, zâviye şeyhleri de Mevlevî tarikatı hiyerarşisinde mevki bakımından âsitâne şeyhlerinden aşağı tutulmuştur. Çile âsitânelerde çıkarılmış, dervişler bu tekkelerde yetiştirilmiş ve zâviyelerde hizmet etmek, çile sayılmamıştır.⁴⁹

Mevlevîler açısından zâviye, içlerinde çile çıkarılmayan fakat semâ meşkedip ayrıca ney üfleyen, kudüm çalan, âyin okuyan Mevlevî dervişlerinin bulunduğu mekânlardır. Bu zâviyelerin bazıları Konya'da Şems-i Tebrîzî, Ateşbâz-ı Velî, İzmir'de Bahri Baba, Kayseri'de Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizi, Halep'te Şeyh Ebû Bekir Vefâî gibi bir Mevlevî büyüğünün türbesi yanına kurulmuştur.⁵⁰

Merkeziyetçi bir yapıya sahip olan Mevleviyye'nin en önemli dergâhı, içinde Mevlânâ'nın türbesi bulunan Konya Mevlânâ Dergâhı'dır. Mevleviyye tarihi boyunca, bu tarikatın merkezi kabul edilen Mevlânâ Dergâhı'nın ilk çekirdeğini, Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled'in (ö. 628/1231) defnedildiği kabir ve bu kabrin etrafına inşa edilen birkaç derviş hücresi oluşturmuştur.⁵¹

Mevlânâ'nın vefatından sonra, Mevlânâ'nın halifesi Çelebi Hüsâmeddin zamanında Sultan Veled'in teşvikiyle, Konya yöneticilerinden Alameddin Kayser (ö. 683/1284), Muînüddin Süleyman Per-vâne ve karısı Gürci Hatun'un da maddî desteği ile Mevlânâ'nın kabri üzerine bir türbe yaptırmıştır.⁵² Bu türbe, Mevlânâ'yı sevenler için bir merkez halini almış ve türbeye birçok vakıf geliri tahsis edilmiş ve bu tarihten sonra “Celâliye vakıfları” adıyla müstesna vakıflardan sa-

49 İzbudak, *Konya Vilâyetinin*, s. 822; Uzluk, *Mevlânâ'nın Türbesi*, s. 161; Göl-pınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 334.

50 Uzluk, “Mevlevî Hilafetnâmeleri”, s. 385; Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. VI (Feridun Nafiz Uzluk'un önsözü).

51 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 627; Özönder, *Konya Mevlânâ Dergâhı*, s. 3.

52 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 440, 441; II, 203-204; Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 156; Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 204-208; Göl-pınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 24-25, 36; Özönder, *Konya Mevlânâ Dergâhı*, s. 7-16.

yılmıştır.⁵³ Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled zamanında teşkilâtlanacak olan Mevlevî tarikatının “huzur, huzûr-ı pîr” diye anılan bu merkez, tarikatın ilk kurulan dergâhı olmuştur.⁵⁴

Sultan Veled döneminde inşa edilen ilk semâhâneye ilâve olarak yapılan diğer bölümleriyle Mevlânâ Dergâhı, XIV. asrın başlarında türbe, tekke ve matbahı ile Konya'nın en büyük tarikat merkezi haline gelmiştir.⁵⁵ İbn Battûta, 732'de (1332) Konya'yı ziyaret ettiğinde, bu yapıdan bahsetmekte ve “Mevlânâ Celâleddin'in türbesi yanında oluşan büyük bir zâviyede gelen ve geçenlere yemek verilmektedir” ifadesini kullanmaktadır.⁵⁶

Alameddin Kayser tarafından yaptırılan türbenin⁵⁷ üzerine 798 (1396) yılı civarında Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey (1357-1398) tarafından “yeşil kubbe” yaptırılmıştır.⁵⁸ Yine Karamanoğulları'ndan Mehmed Bey ve İbrâhim Bey kendi dönemlerinde, dergâhın hücrelerini ve türbeyi tamir ettirmişler, Fâtih Sultan Mehmed 872'de (1467) Konya Kalesi'nin tamiri esnasında türbe ve müştemilâtını da elden geçirtmiş ve türbeye bazı vakıflar bağışlamıştır. II. Bayezid döneminde de türbenin iç tezyinatı yapılmış, 918'de (1512) Yavuz Sultan Selim dergâh içine bir şadırvan yaptırmıştır.⁵⁹

Sultan Veled zamanında inşa edilen semâhâne zamanla onarıma ihtiyaç duyar hale gelince, Sadrazam Gedik Ahmed Paşa (ö. 887/1482) bu semâhaneyi yeniden inşa ettirmiş,⁶⁰ Kanûnî de Mevlânâ'nın türbesi yakınına iki minareli bir camiyi, bugünkü mescidi ve bu mescide bitişik Kubbe-i Hadrâ'nın (Yeşil Kubbe) kuzeyinde bulunan semâhaneyi yaptırmış⁶¹ ve dergâha matbah, fırın, kiler ve

53 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 24-25; ayrıca Mevlânâ Dergâhı'nın vakıfları ile ilgili geniş bilgi için bk. Ateş, “Hz. Mevlânâ Dergâhı”, s. 29-31.

54 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 440, 441; Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 34-35, 330; Uzluk, “Mevlevî Hilafetnâmeleri”, s. 383.

55 İzbudak, *Hatıralarım*, s. IV.

56 İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 201.

57 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 203-204.

58 Şikarî, *Karamanoğulları Tarihi*, s. 106-107.

59 Uzluk, *Mevlevîlikte Resim*, s. 105-106, 156; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 650; Ateş, “Hz. Mevlânâ Dergâhı”, s. 31.

60 Mehmed Muhlis Bey, *Konya Rehberi*, s. 55; Yınanç, “Ahmed Paşa”, s. 198.

61 Peçevî, *Târîh-i Peçevî*, I, 426; Uzluk, *Mevlevîlikte Resim*, s. 157; Ateş, “Hz. Mevlânâ Dergâhı”, s. 31.

bazı derviş hücreleri ilâve ettirmiş,⁶² II. Abdülhamid 1306 (1888) yılında bu semâhâneyi genişlettirip tamir ettirmiştir.⁶³ Bugünkü matbah ise derviş hücrelerinin bir kısmı ile birlikte III. Murad'ın hayrâtıdır.⁶⁴

Konya'da "Âsitâne-i Aliyye" denilen Mevlânâ Dergâhı'ndan başka, âsitâne olan diğer mevlevîhâneler ise şunlardır: İstanbul Galata Mevlevîhânesi, İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi, İstanbul Beşiktaş/Bahariye Mevlevîhânesi, İstanbul Kasımpaşa Mevlevîhânesi, Afyonkarahisar Mevlevîhânesi, Manisa Mevlevîhânesi, Halep Mevlevîhânesi, Bursa Mevlevîhânesi, Eskişehir Mevlevîhânesi, Kahire Mevlevîhânesi, Gelibolu Mevlevîhânesi.⁶⁵

Abdülbaki Gölpınarlı, Konya'dan sonraki âsitâneler içinde önem sıralamasında birinci derecede Afyonkarahisar, ikinci derecede de Manisa ve Halep dergâhlarının geldiğini belirtmektedir.⁶⁶ M. Zeki Pakalın ise bu sıralamayı, Konya'dan sonra İstanbul, Manisa ve Gelibolu şeklinde vermektedir.⁶⁷

İstanbul'daki beş mevlevîhânedен dördü (Galata (Kulekapı), Yenikapı, Beşiktaş (Bahariye) ve Kasımpaşa) âsitâne kabul edilmiştir. Üsküdar ise fonksiyonu itibarıyla zâviye statüsünde kalmıştır.⁶⁸

İlk Mevlevî zâviyeleri Mevlânâ zamanında Konya'da açılmıştır. Hankâh-ı Ziyâ ve Hankâh-ı Lâlâ isimli iki zâviye tesis edilerek, Mevlânâ tarafından Hüsâmeddin Çelebi buralara şeyh tayin edilmiştir.⁶⁹

••••••••

62 Peçevî, *Târîh-i Peçevî*, I, 426; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 161; III, 27; Özönder, *Konya Mevlânâ Dergâhı*, s. 48.

63 Mehmed Muhlis Bey, *Konya Rehberi*, s. 55.

64 Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), Cevdet-Evkaf Tasnifi (CE), nr. 12400; Mehmed Muhlis Bey, *Konya Rehberi*, s. 50-51.

65 *Salnâme-i Vilâyet-i Konya: 1303/1886 Senesi*, s. 309-310; İzbudak, *Hatıralarım*, s. 822; Uzluk, *Mevlevîlikte Resim*, s. 161; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 334.

66 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 334.

67 Pakalın, *OTDTS*, II, 515.

68 *Salnâme-i Vilâyet-i Konya: 1303/1886 Senesi*, s. 309-310; İzbudak, *Hatıralarım*, s. 822; Uzluk, "Mevlevî Hilafetnâmeleri", s. 384; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 334; Tanman, "Âsitâne", s. 486-487; Duru, *Tarihi Simalardan Mevlevî*, s. 162.

69 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 169-173.

Kaynaklar, Konya’da bu iki zâviyeden başka Dârü’z-zâkirîn ve Mera-ce’l-bahreyn zâviyelerinin bulunduğundan da bahsetmektedir.⁷⁰

Konya’da bu ilk dönemde tesis edilen bir başka Mevlevî zâviyesi de Şems Zâviyesi’dir.⁷¹ Konya’da Mevlânâ Dergâhı’na bağlı olarak bulunan diğer Mevlevî zâviyeleri ise, Âteşbâz-ı Velî Zâviyesi,⁷² Me-ram’da Turud yöresinde bulunan Cemel Ali Zâviyesi⁷³ ve Mevlânâ Dergâhı’nın güneybatı yönünde, Pîri Mehmed Paşa mahallesinde bu-lunan Pîri Mehmed Paşa Zâviyesi’dir.⁷⁴

Mevlânâ’dan sonra yerine geçen Hüsâmeddin Çelebi ile baş-layıp, Veled Çelebi ve Ulu Ârif Çelebi zamanında ve daha sonraki devirlerde, bizzat halifeler tarafından, Konya dışında da Mevlevî tek-keleri -ki bunların çoğu zâviyedir- kurulmuştur. Amasya’da Çelebi Hüsâmeddin’in halifesi Alâeddin, Kırşehir’de Veled Çelebi’nin halife-lerinden Süleyman, Erzincan’da Hüseyin Hüsâmeddin, Karaman’da Ulu Ârif Çelebi halifelerinden Mehmed Bey, Niğde’de Nasûhiddin Sebbâğ⁷⁵ tarafından açılan zâviyeler vardır. Bu dönemde, diğer mer-kezlerde kurulan Mevlevî tekkeleri de aynı şekilde kurulmuştur.⁷⁶ Kütahya Dergâhı’nın bânisi, Sultan Veled müntesiplerinden “Kütahya fâtihi” diye bilinen Emîr İmâdüddin Hezâr Dinârî’dir.⁷⁷ Karahisar Mevlevihânesi’nin bânisi de Ulu Ârif Çelebi’yi Afyon’da misafir eden Sâhipoğlu Ahmed Bey’dir.⁷⁸

•••••

70 Küçükdağ, “Les Zaviyas Mevlevîtes”, s. 118.

71 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 26; Sâkıb Dede, *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 204, 207, 336; Gölpinarlı, *Mevlânâ’dan Sonra*, s. 330.

72 Sâkıb Dede, *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 211-212; Gölpinarlı, *Mevlânâ’dan Sonra*, s. 332; Küçükdağ, “Les Zaviyas Mevlevîtes”, s. 124.

73 Sâkıb Dede, *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 215-216; *Salnâme-i Vilâyet-i Konya: 1303/1886 Senesi*, s. 311; *Salnâme-i Vilâyet-i Konya: 1306/1888 Senesi*, s. 241; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 498-499, 777-778; Küçükdağ, “Les Zaviyas Mevlevîtes”, s. 124.

74 Küçükdağ, “Konya’da Bir Mevlevî Manzumesi”, s. 159-178.

75 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 313.

76 Gölpinarlı, *Mevlânâ’dan Sonra*, s. 245, 333.

77 Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya nr. 51/29; Sultan Veled, *Dîvân*, s. 86-87; Sâkıb Dede, *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 45; Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, s. 23-24.

78 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 288.

XIV. asırdan itibaren Anadolu'da ve Osmanlı Devleti'nin ege-
men olduğu diğer beldelerde birçok Mevlevî zâviyesi açılmıştır. XV.
asırdan Bosna sancak beyi İsa Bey (1440-1463), 865 (1462) yılında
Saraybosna Mevlevîhânesi'ni kurmuştur.⁷⁹

XVI. asrın ortalarında vefat eden *Gülşen-i Esrâr* müellifi Şâhi-
dî'nin naklettiğine göre, bu asırda Mevlevîlik köylere kadar yayılmış
ve Anadolu'da birçok yerde halkı tamamen Mevlevîler'den oluşan
Mevlevî köyleri kurulmuştur.⁸⁰

İlk dönemlerde köylere kadar birçok yerleşim yerinde tesis
edilen mevlvîhâneler, XVI. asrın başlarından itibaren Mevleviy-
ye'nin köyden kasabaya, kasabadan şehirlere çekilmeye başlamasıyla,
daha çok beyler, paşalar ve vezirler gibi devlet erkânı tarafından tesis
edilmiştir. Meselâ Kilis Mevlevîhânesi 931 (1525) yılında eşraftan Ali
Ağa tarafından,⁸¹ Selânik ve Üsküp Mevlevîhânesi 1024'de (1615)
Ekmekçizâde Ahmed Paşa (ö. 1026/1617) tarafından,⁸² Peçûy (Peçu,
Peç) (Macaristan) Mevlevîhânesi 1076'da (1665) Gazi Hasan Paşa
tarafından,⁸³ Kayseri Mevlevîhânesi 1086'da (1675) Bayram Paşa
tarafından,⁸⁴ Yenişehir Mevlevîhânesi yine eşraftan Hacı Ahmed ta-
rafından tesis edilmiştir. Bu mevlvîhânelerin çoğu zâviye statüsün-
de kalmıştır. Bunlardan başka Bursa Mevlevîhânesi Ahmed Cünûnî
Dede tarafından, Tavşanlı Mevlevîhânesi Esif Mehmed Dede tarafın-
dan, Gelibolu Mevlevîhânesi Ağazâde Mehmed Hakikî Dede tarafın-
dan inşa edilmiştir.⁸⁵

XVI. asırda Ulu Ârif Çelebi'nin yolunu takip eden Dîvâne Meh-
med Çelebi de bu dönemde Mevlevîliğin yayılmasında önemli katkı-
ları olan bir kimsedir. Lazkiye, Mısır (Kahire), Cezayir, Sakız, Eğridir,
Sandıklı, Midilli, Muğla, Burdur ve İstanbul'daki Galata (Kulekapı)

.....

79 Samiç, "Le Tekke Mevlevî", s. 162-163.

80 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 245-246; Göyünç, "Osmanlı Devletinde
Mevlevîler", s. 351, 355.

81 Tuncer, "Kilis Mevlevîhânesi", s. 259-260.

82 Sahih Ahmed Dede, *Mecmûatü't-tevârihi'l-Mevleviyye*, s. 162; Uz, "Saraybos-
na'da İsa Bey Mevlevîhânesi", s. 103.

83 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 335; Agoston, "Macaristan'da Tasavvuf ve
Mevlevîlik", s. 221-231.

84 Evliya Çelebi, *Seyahatname*, IX, 70.

85 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 247.

mevlevîhâneleri ve rivayetlere göre Fars ülkesindeki mevlevîhâne ve Halep Mevlevîhânesi onun zamanında ve onun gayretiyle açılmıştır.⁸⁶ Mevlevîliğin yayılmasına Dîvâne Mehmed Çelebi'den başka Kütahya Mevlevîhânesi şeyhi Celâleddin Ergun Çelebi (ö. 775/1373) ve Yûsuf Sîneçâk da (ö. 953/1546) katkıda bulunmuştur.⁸⁷

Bunlara ilâve olarak, Anadolu'da ilk tesis edilen mevlevîhânelerden biri kabul edilen Sivas Mevlevîhânesi,⁸⁸ Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi tarafından kurulmuş, daha sonra Köprülü Mehmed Paşa (ö. 1072/1661) bu dergâhı yenilemiş,⁸⁹ Zaralı Receb Paşa (ö. 1218/1803)⁹⁰ ise dergâha bir köşk ilâve etmiş, yapıyı yenileyerek bazı vakıflar tahsis etmiştir.⁹¹

Mevlevîliğin Konya ile Halep arasında en görkemli tekkelerinden biri sayılan Gaziantep (Ayıntap) Mevlevîhânesi, IV. Murad döneminde, Ayıntap sancak beyi Türkmen Mustafa b. Yûsuf tarafından 1048 (1638) yılında yaptırılmıştır.⁹²

Bazı şehirlerde de Konya Mevlânâ Dergâhı'nın tensipleriyle Mevlevî dedeleri mevlevîhâneler açmıştır. Bunlardan bazıları Bursa'da Ahmed Cünûnî Dede'nin, Tavşanlı'da Esif Mehmed Dede'nin, Gelibolu'da Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede'nin açtığı mevlevîhânelerdir.⁹³ Samsun Mevlevîhânesi de Sultan Abdülaziz zamanında, 1279 (1862) senesinde, Antalyalı Hasan Dede tarafından musallâ arsası⁹⁴ üzerine inşa edilmiştir.⁹⁵

XV ve XVI. asırlarda Anadolu'da ve Rumeli'deki Şîf-Bâtınî cereyanlara karşı Osmanlılar Mevlevîler'e itibar etmişlerdir. Kaynaklarda

•••••

86 Ali Enverî, *Semâhâne-i Edeb*, s. 61-64; Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 122, 334.

87 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 122-127; Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 79-80.

88 Göyünç, "Sivas Mevlevîhânesi", s. 83.

89 KMMA, Dosya nr. 51/40, 65/4; Göyünç, "Sivas Mevlevîhânesi", s. 84.

90 Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, II, 374; Demirel, "Sivas Mevlevîhânesi", s. 218.

91 KMMA, Dosya nr. 65/4; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 259-269.

92 Tanrıkorur, "Gaziantep Mevlevîhânesi", s. 475.

93 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 247.

94 BOA, Sadâret Evrâkı Mektûbî Kalemi, (SE. MK. MVK. KISIM IV) 3084/146/91, (26 Za 1278/1861)

95 KMMA, Dosya nr. 87/11, 87/35.

Sultan II. Murad tarafından 837 (1433) yılında tesis edildiği nakledilen Edirne Mevlevîhânesi'nin bu amaçla tesis edildiği düşünülebilir.⁹⁶ XVIII. asrın sonları ve XIX. asrın başlarında ise bu politikanın yerini kendisi Mevlevî olan III. Selim'in de gayretleriyle, Yeniçeri Ocağı'nda Bektaşîler'in yerine Mevlevîler'i ikame etme düşüncesi almıştır.⁹⁷

Özellikle XVII ve XVIII. asırlar içerisinde Mevlânâ Dergâhı'nda postnişinlik makamında bulunan Hüseyin, Abdülhalim, Karabostan, Abdülhalim, Sadreddin Çelebi ve Ârif Çelebi zamanında devlet üst düzey yöneticileriyle tesis edilen yakınlıklar neticesinde, mevcut dergâhların gelirleri artmış ve yeni dergâhlar açılmıştır.⁹⁸

Mevlânâ ve oğlu Sultan Veled dönemlerinden başlayarak tarihin yapısı gereği sürekli üst düzey yöneticilerle yakınlık içinde gelişip büyüyen ve yayılan Mevlevîlik, XVII. asra kadar, gerek çelebiler gerekse diğer tarikat mensuplarıyla bu özelliğini devam ettirmiş ve vezirler, beyler ve paşalar tarafından inşa edilen Mevlevî dergâhlarının tamirleri de padişah emriyle hazineden karşılanmış ve Mevlevîlik XVII. asırdan itibaren âdeta bir devlet müessesesi halini almıştır.⁹⁹

Kurulan bu Mevlevî zâviyelerine, Ulu Ârif Çelebi ve Dîvânî Mehmed Çelebi'nin bıraktığı halifeler hariç tutulursa, ilk yıllarda dergâhı açmak veya açılan dergâha şeyhlik yapmak üzere gönderilen Mevlevî dedeleri postnişin olmuş, bunların vefatından sonra varsa oğulları, yoksa aileden ehil bir Mevlevî dervişi o tekkeye postnişin

•••••

96 KMMA, Dosya nr. 68/32.

97 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 269.

98 Erdoğan, "Mevlevî Kuruluşları", s. 18. Mevlevîhânelerle ilgili bu gelişmelerle birlikte, XVII ve XVIII. asır içinde, zaman zaman sarayla olan anlaşmazlıklar veya birtakım ulemânın (Kadızedeler, Vanî Mehmed Efendi gibi) jurnallemeleri neticesinde Konya Mevlevîhânesi de dahil olmak üzere birçok Mevlevî dergâhı kapanma tehlikesi geçirmiş, özellikle Anadolu'da bulunan dergâhlardan bazıları kapatılmış ve bütün Mevlevîler'e semâ yaşağı konmuştur. Sâkıb Dede, semânın yasak edilmesi üzerine bir haftada 1000'e yakın Mevlevî'nin öldürüldüğünü, bir kısmının da seyahate çıktığını söyler. 1077 (1666) yılı sonlarına rastlayan bu yasak Mevlevîler arasında "Yasağ-ı bed" diye isimlendirilmiş ve 1095'e (1684) kadar yaklaşık on sekiz yıl sürmüştür (bk. Sâkıb Dede, *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 180; Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 168).

99 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 248.

olmuştur. Ancak zamanla Mevlevîlik yayılıp geliştikten ve dergâhlarla zengin vakıflar bağlandıktan sonra bu uygulama değişmiş, mevlevihânelere şeyh ataması Konya'da bulunan ve tarikatın aynı zamanda idarî lideri olan çelevî efendinin rızası ve işaretiyle, belirli kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁰

Osmanlı Devleti sınırları içinde var olan Mevlevî zâviyeleri, devlet küçüldükçe Belgrad, Bosna, Filibe, Peçoy, Vodine, Yenişehir gibi devlet sınırları dışında kalan yerlerdeki mevlevihânelerin mühim bir kısmı kapanıp tarihe gömülmüş, Mevlevîliğin yüksek zümreye mal olması ve köylerden, kasabalardan şehirlere çekilmesiyle ve buna bağlı olarak vakıflarının azalmasıyla da Demirci, Marmaris, Niğde, Tavşanlı gibi küçük yerlerdeki mevlevihânelerden geriye bir zâviye, bir şeyh ve birkaç dervişten başka bir şey kalmamıştır. Öyle ki, muhripsizlikten, nezensizlikten zâviyelerde mukabeleler icra edilemez olmuştur.¹⁰¹

Son dönem diyebileceğimiz XIX. asırda ise şeyhlik bir miras malı gibi henüz çocuk yaşta dahi olsa babadan oğula geçmiş, kardeşler ve diğer Mevlevî şeyh namzetleri arasında çekişmelere sebep olmuş; güç, hatır ve yakınlık geleneğe üstün tutulur hale gelmiştir.¹⁰²

Mevlevîliğin tarih sahnesine çıktığı XIV. asırdan, içtimâî faaliyetlerinin yasaklandığı 1925 yılına kadar geçen süre içinde Anadolu'da, Balkanlar'da ve diğer İslâm beldelerinde 100'ün üzerinde mevlevihâne faaliyette bulunmuş, tekkelerin kapatıldığı 1925 yılında hemen önce bu dergâhlardan sadece seksen iki tanesi faaliyet göstermiştir.¹⁰³

Mevlevîlik, Osmanlı Devleti'nin pâyitahtı olan İstanbul'da ilk dergâhını Fâtih Sultan Mehmed (1451-1481) zamanında, kiliseden camiye çevrilen ve daha sonra Kalenderhâne Zâviyesi olarak dervişlere tahsis edilen¹⁰⁴ binada, tam mânasıyla bir Mevlevî Dergâhı şeklinde açılmıştır.¹⁰⁵ Daha sonra 897 (1491) senesinde, II. Baye-

•••••

100 Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 82.

101 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 335.

102 Duru, *Tarihi Simalardan Mevlevî*, s. 158.

103 Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, s. 234.

104 Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, I, 166; Tanman, "İstanbul Mevlevihâneleri", s. 178.

105 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 336-337.

zid dönemi devlet adamlarından İskender Paşa (1481-1512) Galata Mevlevihânesi'ni,¹⁰⁶ 1006 (1597) yılında Yeniçeri Kâtibi Malkoç Mehmed Efendi (ö. 1056/1646) Yenikapı Mevlevihânesi'ni,¹⁰⁷ 1030 (1621) Ohrili Hüseyin Paşa (ö. 1031/1622) Beşiktaş Mevlevihânesi'ni,¹⁰⁸ XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinde, 1032-1041 (1623-1631) yılları arasında Sırrı Abdi Dede Efendi (ö. 1041/1631) Kasımpaşa Mevlevihânesi'ni, 1205 (1790) senesinde de Halil Nûman Dede Üsküdar Mevlevihânesi'ni kurmuştur.¹⁰⁹

İstanbul mevlevihâneleri, İstanbul merkezli Osmanlı tarikat kültüründe tarih boyunca çok önemli bir yere sahip olmasına rağmen, İstanbul'daki diğer tarikatların çoğundan daha az sayıda tekkeye sahip olmuştur. Bunun başlıca sebebi, diğer tarikatlardan farklı olarak Mevlevîliğin bazı araştırmacıların "popüler sûfizm" diye adlandırdıkları, geniş tabanlı tasavvuf hayatı yerine, başından beri tasavvuf kültürünün geleneksel boyutunu temsil etmesi, düşüncesi, edebiyatı, mûsikisi, irfanı, âdap ve erkâm ile daha seçkin bir düzeye hitap etmesi olduğu kabul edilmiştir.¹¹⁰

Mevlevîlik, İstanbul'a girmesiyle birlikte tarikatın yapısı gereği üst düzey yöneticilerden ve entelektüel çevrelerden yüksek teveccüh görmüş ve İstanbul tekkeleri bu kesimler tarafından sürekli görüp gözetilmiştir. Mevlevîliğe muhip olanlar ve intisap edenler, kadınlardan, divan kâtiplerinden, resmî memurlardan, valilerden, mevki sahibi yüksek kişilerden, beylerden, beyzâdelerden ya da Hâlet Efendi'nin imamına varıncaya kadar bütün adamları gibi, beylerine, efendilerine uyan etbâdan ibarettir. Bunlar arasında halk tabakasına mensup olanlar pek azdır.¹¹¹

Mevlevîlik, kurulduğu XIII. asırdan Türkiye Cumhuriyeti'nde tekkelerin kapatıldığı XX. asrın ilk çeyreğine gelinceye kadar, gerek Mevlânâ'nın şöhreti ve eserlerinin etkinliği, gerekse tarikatın ilk dönemlerinde sosyokültürel ve siyasal etkenlerden faydalanarak, kısa

•••••

106 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, 179; Kerametli, *Galata Mevlevihanesi*, s. 18-19.

107 Ziyâ, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 39; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, 229.

108 Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmî'*, II, 104; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, 185;

Ünver, "Galata Mevlevihânesi Şeyhleri", s. 195-219.

109 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, 259-262.

110 Tanman, "İstanbul Mevlevihâneleri", s. 177-178.

111 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 256.

sürede birçok merkezde Mevlevî tekkeleri tesis ederek yayılmıştır. Fuad Köprülü'nün ifadesiyle, "Osmanlı Devleti'nin kurulmasından sonra da toplumda ve siyasî çevrelerde etkinliğini sürdüren Mevlevîlik, mûsiki, semâ ve şiir gibi üç vasıtaya isnat ettiği tarikat anlayışıyla, Osmanlı şehirlerinde ve yüksek mahfillerde daima taraftar bulmuş, birer sanat merkezi olan tekkeleri her zaman rağbet görmüş, Mevlevî şeyhleri de mevcut sosyal ve siyasî nizamı muhafaza ve saraya karşı her zaman itaatkâr davranarak siyasî ve dinî kıyamdan daima uzak durmuşlardır." Osmanlı'nın fethettiği her bölgeye Türk kültürünü taşıyan birer elçi görevi gören Mevlevîler, böylece Osmanlı sınırları içinde Mısır, Suriye, Irak ve Azerbaycan'dan Avrupa içlerinde Peçûy'a kadar her tarafta Mevlevî zâviyeleri açmışlar ve bazı zamanlar istisna edilirse Mevlevîlik hükümet tarafından asla takibata alınmamıştır.¹¹²

Mevlevîler ve Siyaset

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin zamanındaki sultanlarla ve vezirlerle yakın münasebetler kurduğunu, hatta bunlardan bazılarının Mevlânâ'ya mürit olduklarını Eflâkî *Menâkıbü'l-ârifin* isimli eserinin birçok yerinde nakletmektedir.¹¹³ Eflâkî'nin naklettiklerine göre, şöhreti Belh'i aşarak Anadolu'ya kadar uzanan Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled, Konya'ya gelince bizzat Selçuklu yöneticilerinden iltifat görmüş, şehre gelişinde bütün kalem erbabı ve ilim sahipleri sultan ve halkla birlikte onu karşılamış, Sultan Alâeddin Keykubad atından inip gidip Bahâeddin Veled'in dizini öpmüş ve gelen misafirleri sarayında konuk etmek istediğini bildirmiştir.¹¹⁴ Dolayısıyla bu ikili ilişki daha Mevlânâ'nın babası zamanında başlamıştır. Bu karşılıklı ilişkide Selçuklu sultanlarının eskiden beri bilginlere, din adamlarına ve tarikat pîrlerine muhabbet göstermelerinin de etkisi büyüktür.¹¹⁵

Selçuklu sultanlarının tamamı, Mevlânâ'ya saygı duymuşlar; bunlardan II. İzzeddin Keykâvus (643-655/1245-1257), IV. Rükneddin Kılıçarslan (655-664/1257-1266), Mevlânâ'nın sohbetlerinde

•••••

112 Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 54-55; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 245-248.

113 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 251-255, 258, 269 vd.

114 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 1-24.

115 Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 183; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 53-55.

bulunmuş, semâ meclislerine iştirak etmişlerdir. Tasavvufa meyli olan yahut bu meşrepten tat alan o devrin emîrleri ve vezirler, Mevlânâ'nın sohbetlerini büyük bir kurtuluş yolu saymışlardır.¹¹⁶

Mevlânâ'nın vefatından sonra hilâfet makamına geçenlerin de sultanlarla ve beylerle ilişkilerini sürdürmekte âzami gayret gösterdikleri, özellikle bu kimselerin siyasi desteğini sağlayarak tarikatın yayılmasına katkıda buldukları dikkat çekmektedir. Yöneticilerle kurulan bu münasebetler neticesinde XIV. yüzyıldan itibaren Mevlevîlik bu yöneticilerin hâkim oldukları topraklarda gelişme zemini bulmuştur. Sultanların ve beylerin Mevlânâ'nın yoluna yapmış oldukları bağışlar ve verdikleri ekonomik destekler, bu gelişmenin ana kaynağını oluşturmuştur.¹¹⁷

Moğollar'ın zayıflamasıyla beraber Anadolu'da birer birer hâkimiyet kurmaya başlayan Türkmen beyliklerinin yöneticileri de diğer tarikat şeyhlerine olduğu gibi, Mevlânâ'nın torunlarına da ilgi göstermeye başlamışlar, bu ilgiyi Ulu Ârif Çelebi, Mevlevîliği Moğol başşehri Sultâniye'ye kadar tanıttı yayarken, diğer taraftan da Türkmen boylarının yaşadığı topraklara yapmış olduğu seyahatlerle, Menteseoğulları, Aydınogulları, Germiyanoğulları ve Eşrefogulları beyliklerinde Mevlevîliği tanıttı yerleştirmeye gayret göstermiştir. Onun bu seyahatlerinde, Menteseoğulları'ndan Mesud Bey, Aydınogulları'ndan Şücâeddin İnanç, İlyas ve Mehmed beyler, Germiyanoğulları'ndan Alişir oğlu Yâkub Bey ve Eşrefogulları'ndan Mehmed Bey ile çok iyi ilişkiler kurmayı başardığı anlaşılmaktadır.¹¹⁸

Mevleviyye tarikatının geleceğini bu beyliklerin siyasi desteklerini sağlamada gören Ulu Ârif Çelebi, Anadolu'nun birçok yerindeki mevlevîhânelerin faaliyete geçmesine de bu dönemde muvaffak olmuştur. Türkmen beyleri de Mevlevîliğin halk nazarında yerini bildikleri için, bu tarikata vakıflar sağlamışlar, böylece hem kendilerine halk nazarında meşru bir zemin bulmuşlar, hem de mevlevîhâneler

•••••

116 Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 183; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 54.

117 Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 60-61; Emecen, "Saruhanogulları ve Mevlevîlik", s. 283-285.

118 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 251-255, 258, 269 vd.; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 54-55; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 69-73, 73-75, 93; Emecen, "Saruhanogulları ve Mevlevîlik", s. 284.

varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹¹⁹ Ulu Ârif Çelebi “garip karakteri, celâllî tabiatı, lâubali meşrebi ve enerjik atılganlığı ile nazarı dikkati celbetmiş, yıkılan Selçuklu imparatorluğunun geniş arazisinde beliren ve her biri tutunmak ve genişlemek için himmet isteyen bütün iktidar zümresi tarafından hürmet görmüştür.”¹²⁰

Mevlevîler arasında her ne kadar Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Osman Gazi'ye kılıç kuşattığı iddiası yaygın olsa da bu vâkıanın tarihle uyuşması mümkün değildir.¹²¹ Bu sebeple Mevlevîler'le Osmanlılar'ın kuruluş dönemlerinde, devlet ile bu tarikat arasındaki ilişki iyi bilinmemektedir. Kaynaklar Mevlevîler'le Osmanlı Devleti yöneticileri arasındaki ilk ilişkiyi, I. Murad'ın son senelerine götürmektedirler. Bu dönemde 789 (1387) yılında Vezîriâzam Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın oğlu Ali Paşa, Serez'de bir mevlevîhâne inşa ettirmiştir.¹²²

Gölpınarlı'ya göre, ilerleyen yıllarda II. Murad ve Fâtih Mevlevîler'e ilgi göstermiştir. Fakat bu ilgi -Sâkıb Dede'nin sözlerine rağmen- Mevlevîler'in sahip oldukları güç ve kudret için değil, bu dönemde Anadolu'da ve bilhassa Rumeli'de ortaya çıkan Şîr-Bâtınî cereyanlara karşı Mevlevîler'in (Dîvâne Mehmed Çelebi, Yûsuf Sîneçâk, Şâhidî gibi bazı Mevlevîler bu görüntüye sahip olsalar da) Sünnîliğine bir ilgi olmuştur.¹²³

Ana hatlarıyla Osmanlı'daki durum Selçuklular'dakine benzetilmektedir. Genel olarak devletin sûfilerle olan ilişkileri müspet olmasına rağmen, sarayın hâkimiyeti esas olmaktadır. Meselâ IV. Murad Osmanlı ülkesinde büyük nüfuz ve şöhrete sahip olan Mevlevîliği en üst noktada temsil eden Konya postnişini Ebûbekir Çelebi'yi (ö. 1048/1638), gördüğü bazı aksaklıklar üzerine idama mahkûm edilebilecek kadar kendisini güçlü addedebilmiştir.¹²⁴

•••••

119 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 258, 346.

120 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 93.

121 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 274-278; Hasluck, *Anadolu ve Balkanlarda Bektâşîlik*, s. 170.

122 Göyünç, “Osmanlı Devletinde Mevlevîler”, s. 352-353.

123 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 269; Göyünç, “Osmanlı Devletinde Mevlevîler”, s. 352; a.mlf., “Mevlevîlik ve Sosyal Hayat”, s. 96.

124 Kara, *Din, Hayat, Sanat*, s. 301.

Merkeziyetçi bir tarikat olan Mevlevîlik, Sultan Veled'in Konya Mevlânâ Âsitânesi postuna geçmesi ve çelebîlik makamının ihdasından sonra, Mevlânâ soyuna mensup erkek üyelerin, babadan oğula ya da büyük kardeşe devrettikleri bir aile tipi (çelebi ailesi) yönetim modeli oluşmuştur. Çelebi ailesi, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin mânevî kişiliği ve Osmanlı hânedanına göre daha köklü bir geçmişe sahip olmaları sebebiyle, sarayın gözünde her zaman itibarlı bir konumda yer almıştır. Bu itibar çelebîlik makamının siyasî yönden güçlendirilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti çelebîlere tahsis ettiği büyük ölçekli vakıf gelirleriyle vergi muafiyetleri, hem merkeziyetçi tarikatları ve bu arada Mevlevîliği iktisadî yönden güçlendirmiş, hem de mânevî otorite ve siyasî otorite arasındaki bütünleşmeyi sağlamıştır.¹²⁵

Geçmişten gelen bu özellikleriyle Mevlevîler, Osmanlı padişahlarının saraylarında musâhip, nedim gibi adlarla gece gündüz devrin hükümdarıyla birlikte bulunmuşlardır. Münecimbaşı Ahmed Dede (ö. 1118/1706), başındaki Mevlevî külâhını çıkarmadan, IV. Mehmed'in sarayında musâhiplik görevinde bulunmuştur.¹²⁶

Abdülbaki Gölpınarlı'nın ifadesiyle "Mevlevîlik XVII. yüzyıldan itibaren bir devlet müessesesidir."¹²⁷ Birçok araştırmacının da aynı kanaati taşıdığı göz önünde bulundurulursa Mevlevîler, daha genel bir ifadeyle tarikatlar ve tekkeler, Osmanlı Devleti'nde devlet ile uyum içerisindeydiler. Osmanlı Devleti'nin her şeyden önce dinî konulara öncelik veren bir devlet olduğunu iddia edenler bu uyumu, devlet ve tarikatların amaç birliğine yorumlamaktadırlar.¹²⁸ Özellikle İstanbul'daki mevlevîhânelere zaman zaman padişah ve vezirlerin ziyarete gelmeleri ve teveccühleri, eşrafın da Mevlevîliğe karşı ilgisini arttırmıştır. Osmanlı sadrazamlarından Süfî Mehmed Paşa (ö. 1059/1649), Yenikapı Mevlevî şeyhi Doğanî Ahmed

•••••

125 Işın, "Mevlevîliğin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri", s. 52-53.

126 Sâkîb Dede, Münecimbaşı Ahmed Dede'nin Mevlevî kılığını değiştirmesini kaydeder; bk. Sâkîb Dede, *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 168-173.

127 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 248; Sâkîb Dede, *Sefîne-i Mevlevîyye*, II, 168-173.

128 Meselâ bk. Kara, *Din, Hayat, Sanat*, s. 165-169, 174-184; Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münâsebetleri*, s. 120.

Dede'ye (ö. 1050/1640) mensuptur¹²⁹ ve görevinden azledildikten sonra uzun bir süre bu mevlevîhânedede kaldığı için "Sûfî" lakabıyla anılmıştır.¹³⁰

III. Selim dönemiyle birlikte başlayan modernleşme hareketi, devlet yönetiminde merkezleşme ilkesini gündeme getirmiş, dolayısıyla yerel güç sayılan şeyh ailelerinin siyasi nüfuzunu ortadan kaldırmıştır.¹³¹ Bu duruma geçmişte devlet tarafından temsil ettiği makama tanınmış ayrıcalıkların birer birer elinden alınması, vakıf gelirlerinin kısıtlanması sebebiyle Hacı Mehmed Çelebi tepki göstermiştir.¹³²

XIX. asırda "Mevlevîliğin halktan ayrılıp edebiyatta divan şiirini, müzikte klasik Şark müziğini, zevkte münevver zevkini benimseydiğini, tarikatın Osmanlı yüksek zümresine mal olduğunu göstermesi açısından",¹³³ Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhleri Ali Nutkî Dede ve Abdülbâki Nâsır Dede'nin *Defter-i Dervîşân I ve II*'ye kaydettikleri arakiye giyenler listesi¹³⁴ ve Mehmed Ziyâ Bey'in *Yenikapı Mevlevîhânesi* isimli eserinde yine aynı mevlevîhânenin şeyhlerinden Osman Selâhaddin Dede zamanındaki Mevlevîler'in hemen hemen hepsinin yüksek zümreden olması da önemlidir.¹³⁵

III. Selim ve II. Mahmud dönemleri başta olmak üzere, XIX. asır içindeki bütün padişahlar Mevlevîliğe yakın ilgi göstermişler ve padişahların bu yakın ilgi ve alâkaları devletin bütün kademesindeki memurları tarafından da desteklenmiştir. Bu destek sayesinde Osmanlı toprakları içinde bulunan bütün mevlevîhâneler, başta tamir ve iâşe olmak üzere birçok ihtiyacını karşılamakta pek zorlanmamışlardır.¹³⁶

•••••

129 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 392.

130 Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hadîkatü'l-vüzerâ*, s. 88-89; Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 248.

131 Işın, "Mevlevîliğin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri", s. 53.

132 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 271; Işın, "Mevlevîliğin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri", s. 53.

133 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 254.

134 Ali Nutkî Dede, *Defter-i Dervîşân I*, vr. 15^b-16^a; Abdülbâki Nâsır Dede, *Defter-i Dervîşân II*, s. 1-20.

135 Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 155-157.

136 Geniş bilgi için bk. Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, s. 330-374.

1242'de (1826) Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasıyla beraber Bektaşiliğin de yasaklanması neticesinde, İstanbul'da ve taşrada Bektaşî tekkeleri kapatılmış, Bektaşiliğin ordu üzerindeki bütün yetki, imkân ve moral kaynağı olma ile ilgili faaliyetleri, o günden itibaren Mevlevîlik tarikatına geçmiş ve tarikatın ordudaki temsilcisi olan şeyhe "mareşallik" unvanı verilmiştir. Tarikatların halk seviyesindeki hizmetleri de Nakşibendliğe devredilmiştir.¹³⁷

Mevlevî tarikatı çevrelerince babası II. Mahmud gibi Mevlevî kabul edilen Sultan Abdülmecid, Mevlevî tekkelerindeki *Mesnevî* öğretim sistemini yayma düşüncesiyle tahta cülusunun ilk yıllarında iki Dârülmünevî açtırmıştır. Mevlevî tarikatına mensup olsun olmasın herkese açık olan ve bir nevi *Mesnevî* enstitüsü kabul edilen bu merkezler yoluyla, Farsça'nın öğretilmesi yanında, bir tasavvufi-edebî zevk de topluma kazandırılmaya çalışılmıştır.¹³⁸

Sultan Abdülaziz döneminde, tasavvuf çevrelerini yakından ilgilendiren en önemli gelişme, II. Mahmud döneminde yapılan tanzim ve ıslah çalışmalarının bir neticesi ve tarikatları kontrol altında tutma düşüncesinin tezahürü olan "Meclis-i Meşâyih" in kurulmasıdır.¹³⁹

Bu dönemde Mevlevîler içerisinde siyasî anlamda en faal ve etkin şahsiyet Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Selâhaddin Dede'dir. Daha sonra yerine postnişin olan oğlu Mehmed Celâleddin Dede de babasından kalan bu siyasî etkinliği devam ettirmiştir. Osman Selâhaddin Dede'nin devrin siyasî olayları içinde olmasında, bazı devlet erkânının şeyhin gençliğinden beri Yenikapı Mevlevîhânesi'ne devam etmeleri de önemli bir etkidir. Bu dönemde Mithat Paşa başta olmak üzere, Sadrazam Fuad Paşa (ö. 1286/1869) ve Âli Paşa (ö. 1288/1871), Mısırlı Kâmil Paşa (ö. 1303/1886), Prens Mustafa Paşa, Damad Celâleddin Paşa, Âdile Sultan'ın eşi Mehmed Ali Paşa, şeyhülislâmlardan Sâdeddin Efendi ve Refik Efendi, Mehmed

•••••

137 Hasluck, *Bektâşî Tedkikleri*, s. 133; Kara, *Din, Hayat, Sanat*, s. 210; a.mlf., "Tanzimattan Cumhuriyete", s. 983.

138 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 191, 219; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 321; Kara, "Tanzimattan Cumhuriyete", s. 989.

139 Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 241-243; Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münâsebetleri*, s. 203-206; Kara, *Din, Hayat, Sanat*, s. 302-310.

Sâhib Efendi (Sâhib Molla)¹⁴⁰ gibi önemli isimler bu dergâhın müdavimlerindedir.¹⁴¹

1283'te (1866) faaliyete geçen bu meclisin ilk reisliğini de üstlenen Osman Selâhaddin Dede, 1285-1296 (1868-1878) yılları arasında Meclis-i Meşâyih'in ilk safhası diye de nitelenen dönemde vazife yapmıştır. Osman Selâhaddin Dede'nin bu makama lâıyk görülmesinde dedenin salâhiyetiyle birlikte; devrin padişahı Abdülaziz'in Mevlevî muhibbi ve aynı zamanda neyzen olmasının da tesiri olmuştur.¹⁴²

II. Abdülhamid dönemi bir anlamda devlet-tarikat yakınlaşmasının yaşandığı bir dönem olmuştur. Her geçen gün kötüye giden devleti kurtarma tedbirlerinin başarısızlığa uğradığını gören II. Abdülhamid, hem iç hem de dış politikada icraatlarında, medrese ve tekke gibi iki temel müesseseye dayanmayı tercih etmiştir. Padişah tarikat mensuplarıyla iyi geçinmek için elinden geleni yapmış ve bu minvalde birçok tarikat şeyhiyle fikir alışverişinde bulunmuş, bu ilişkiyi devletin bekası için zaruri görmüştür.¹⁴³ II. Abdülhamid'in sık görüşüp fikir alışverişinde bulunduğu şeyhlerden biri de Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi Osman Selâhaddin Dede'dir.¹⁴⁴

Nitekim Osman Selâhaddin Dede, V. Murad'ın tahttan indirilip yerine Abdülhamid Han'ın tahta çıkarıldığı gün Koca Mustafa Paşa Dergâhı şeyhi Râzî Efendi (ö. 1309/1891), Merkez Efendi şeyhi Nûreddin Efendi (ö. 1298/1882) ve diğer meşâyihle beraber Topkapı Sarayı'nda yapılan biat merasimine çağırılmışlar, Fetvâ-yı şerifin gecikmesi üzerine telâşa düşen Şeyhülislâm Hayrullah Efendi'ye, "İcmâ-i ümmet fetva değil midir?" diyerek orada bulunan zevatın Abdülhamid'e biatını temin etmiştir. Bu sözlerden ve dedenin ferâsetinden

.....

140 Elgin, "Konya Mevlânâ Dergâhına", s. 8-10.

141 Ziyâ, *Yenikapı Mevlevihânesi*, s. 148; Gölpmarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 294-295; Kara, "Tanzimattan Cumhuriyete", s. 991.

142 Kara, "Tanzimattan Cumhuriyete", s. 304.

143 II. Abdülhamid'in muhtelif tarikat şeyhleriyle "panislâmizm" politikası çerçevesinde kurmuş olduğu irtibatlar ve şeyhlerin çalışmalarıyla ilgili geniş bilgi için bk. Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münâsebetleri*, s. 216-235; Eraslan, *II. Abdülhamid*, s. 217.

144 Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münâsebetleri*, s. 218; Kara, "II. Abdülhamid", s. 69-70.

etkilenen Abdülhamid Han eğilip dedenin elini öpmüştür.¹⁴⁵ Ancak daha sonraki süreçlerde gelişen bazı olaylar Abdülhamid'in Osman Selâhaddin Dede ile olan irtibatının kopmasına sebep olmuştur.¹⁴⁶

Bu süreçte, II. Abdülhamid döneminin son on bir yılında Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini olan Abdülvâhid Çelebi'nin zaman zaman II. Abdülhamid aleyhinde konuşması ve Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'na karşılık Konya Meram bağlarında Yıldız Köşkü adıyla süslü bir köşk yaptırması ve şehir içinde saray faytonlarına benzer faytonlarla gezinmesi ve her haliyle padişahı kuşkulandırır davranışlarda bulunması, çelebinin saray tarafından sürekli takibat altında tutulmasına sebep olmuştur. Şehzade V. Reşad'ın Mevlevî olması ve çelebinin Bektaşîmeşrep tavırları da bu takibatın bir başka sebebini teşkil etmektedir.¹⁴⁷

Osman Selâhaddin Dede'den sonra yerine geçen oğlu Mehmed Celâleddin Dede de devrinin siyasî olaylarıyla yakından ilgilenmiştir. Mehmed Ziyâ'nın da naklettiği gibi, babası Osman Selâhaddin Dede'den Yenikapı Mevlevîhânesi meşihatını devralmakla beraber, onun aynı zamanda sosyal ve siyasî mirasına da konmuştur. Uzun süre babasının meşihat makamına vekâleti ve babasıyla birlikte birçok siyasî ve sosyal meseleye müdahaleleri, kendisine babasının sahip olduğu sosyal ve siyasî meselelerdeki ince görüşü kazandırmıştır. Hatta bir meseleden dolayı Abdülhamid Han'ın Celâleddin Dede için "Celâl Efendi ince düşünür" dediğini işittiğini Mehmed Ziyâ nakletmektedir.¹⁴⁸

Celâleddin Dede kendisine karşı padişahın bu teveccühü olmasına rağmen sarayın takibinden kendini kurtaramamıştır. Bunda Abdülhamid Han'ın memleketin içinde bulunduğu siyasî çalkantılar sebebiyle memleketin her yerinde olup biten hadiselerle ilgili müteyakkız olması¹⁴⁹ ve Celâleddin Dede'nin babası üzerindeki kuşkuların da etkisi olmuş, böylece dergâhla ilgili takibat devam etmiştir.¹⁵⁰

•••••

145 Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 149.

146 Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 152-153.

147 Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 67.

148 Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 204.

149 Tahsin Paşa, *Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, s. 144-145.

150 Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 175-185.

II. Abdülhamid'den sonra tahta geçen Sultan V. Reşad dönemi Mevlevîler'in bütün bu sıkıntılardan kurtulduğu bir dönemdir. Öyle ki Mevlevîler de padişahın kendilerine olan iltifatını karşılıksız bırakmamışlar ve her hususta padişaha destek olmuşlardır.

Kendisi de bir Mevlevî olan ve tahta çıktığında Abdülhalim Çelebi'nin kılıç kuşattığı Sultan Reşad, bu savaşta Mevlevîler'in mânevî desteklerini önemsemekle birlikte, bizzat savaşa iştiraklerinin Osmanlı ordusunun başarıya ulaşmasına önemli katkı sağlayacağını düşünerek, Filistin cephesine gönderilmek üzere bir Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı kurulmasını arzu etmiştir. Bu düşüncesini gerçekleştirmek için İstanbul'daki Mevlevîler'e bir alay sancağı ile bir kılıç göndermiş, kurulacak alaya bütün Mevlevîler'in kayıt olmasının arzusu olduğunu bildirmiştir. Bilindiği gibi Mevlevîler de bir alay kurarak Filistin cephesine gitmişlerdir.¹⁵¹

Mevlevîler gelenekten gelen devletle birlikte hareket etme anlayışlarını Kurtuluş Savaşı yıllarında da devam ettirmişler, başta Mevlânâ Dergâhı şeyhi Abdülhalim Çelebi olmak üzere bütün Mevlevî şeyhleri bu süreçte Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almışlar, maddî ve mânevî desteklerini ortaya koymuşlardır. Bu davranış Mustafa Kemal Paşa tarafından da takdir edilmiş ve 20 Mart 1923 tarihinde Konya'ya giden Mustafa Kemal Paşa, Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaret etmiş ve âyin dinlemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu teveccühü 1925 yılında bütün tekkelerin kapatılmasına karşın Mevlânâ Türbesi'nin açık tutulması şeklinde de tezahür etmiştir.¹⁵² Buna ilâveten de I. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Abdülhalim Çelebi Konya mebusluğu, Veled Çelebi de Yozgat ve Kastamonu mebusluğu yapmışlardır.¹⁵³ Ayrıca Abdülhalim Çelebi, TBMM'de Mustafa Kemal'den sonra en fazla oy alarak meclis başkanı vekili seçilmiştir.¹⁵⁴

Mevlevîler ve Sanat

Mevlevî dergâhları Mevlânâ'nın tarikat anlayışını mûsiki, semâ ve şiire isnat etmesi sebebiyle faaliyette buldukları süre içerisinde

••••••••

151 Köstüklü, "Vatan Savunmasında Gönül Erleri", s. 213-226.

152 Kara, *Din, Hayat, Sanat*, s. 322.

153 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 273.

154 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 181.

birer konservatuvar, edebiyat mektebi ve güzel sanatlar akademisi olarak görev yapmışlardır. Bu çerçevede mevlevîhânelerden klasik Türk müzikisinin en önemli temsilcileri, divan edebiyatının zirveleri ve güzel sanatların nâdide örneklerini sunan sanatçılar yetişmiştir.

Mevleviyye'de Mûsiki

Mûsiki ve semâin bir vecd unsuru olarak zikir meclislerinde, Mevlânâ döneminde ve ondan önceki dönemlerde var olduğu bilinmekle birlikte,¹⁵⁵ daha sonra Mevlevî mûsikisi diye isimlendirilecek olan mûsikinin, Mevlânâ ile başladığı hususunda bütün kaynaklar müttefiktir.¹⁵⁶ Bu mûsiki, Mevlevî semâinin icrâsı için meydana gelmiş olduğundan, semâ mukabelelerinin başladığı devirden itibaren -ki bugünkü tertibiyle olmasa bile Mevlânâ döneminde önceden tasarlanmamış zamanlarda semâ yapıldığı bilinmektedir- var olmuştur.¹⁵⁷ Mevlânâ'nın meclislerinde neyzenlerin, rebabzenlerin ve hânendelerin olduğunu da Eflâkî başta olmak üzere diğer menâkıp kitapları bildirmektedir.¹⁵⁸

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'nin ilk beyitlerinde, neyden bahsetmesi, sazlıktan koparılan neyi, asıl vatanından ayrılan ruh olarak takdim etmesi ve bununla rabbine kavuşmanın hasretini çeken insân-ı kâmilî remzetmesi de Mevlevîlik'te mûsikinin ehemmiyetine katkı yaptığı düşünölmüştür.¹⁵⁹

Sultan Veled devriyle birlikte semâ meclislerinde, bestelenen âyinler okunmaya başlanmıştır. Bu eserler klasik Türk mûsikisi sistemi dahilinde, dinî duygulara tercüman olacak üslûpta bestelenmiş âyîn-i şeriflerdir.¹⁶⁰ Bu âyinler de tarihî seyirleri içerisinde İtrî'ye kadar, İtrî'den İsmâil Dede'ye kadar ve İsmâil Dede sonrası olmak üzere üç grupta ele alınmıştır. Üç ayrılan bu süreçte, Mevlânâ'nın yolun-

•••••

155 Çelebi, "Mevlânâ'da Sema", s. 529; Uludağ, *İslam Açısından Mûsikî ve Semâ*, s. 357-370; Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 49-54.

156 Can, "Mevlevîlikte Mûsiki", s. 32; Çelebi, "Mevlânâ'da Sema", s. 528.

157 Üngör, "Mevlevî Mûsikîsi", s. 307-308.

158 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 178-180, 193-199, 252, 280, 304-305, 323; Sipehsâlâr, *Risâle*, s. 70-73.

159 Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 13-14; Ergun, "Mevlânâ'nın Türk Şiiri", s. 112.

160 Heper, *Mevlevî Âyinleri*, s. 368-374.

dan gidenlerce belirlenen tarikat erkân ve âdâbı gibi âyin şekli de onun fikir ve işaretlerinin ilhamıyla oluşmuştur. Mevlevîlik'te semâ törenleri esnasında, sadece ism-i celâl (Allah) kelimesinin tekrarıyla zikredilmiş, zikir sessizce gerçekleştirilmiştir. Âyinde bu zikir duyulmadığı, yalnızca icrâ edilen mûsiki duyulduğu için, Mevlevîlik'te mûsiki bu açıdan da önem kazanmıştır. Öteki tarikat âyinlerinde kullanılmayan ney, rebap, tambur, ud gibi sazların kullanılması da Mevlevî mûsikisinin ayırt edici özelliklerindedir.¹⁶¹

Mevlevî mûsikisi, yukarıda kısaca verdiğimiz tarihî seyir içerisinde mevcut bütün dergâhlarda, âyin günleri semâ meclislerinde icrâ edilmiştir.¹⁶²

Özellikle XIX. asrın ilk yarısında Türk mûsikisi tabii seyrini devam ettirerek en yüksek derecesini bulmuştur. Bu dönem içerisinde mûsikinin bu derecelere gelmesinde, kendisi de bir mûsikişinas olan, yapmış olduğu besteler bütün mûsiki çevrelerince bilinen III. Selim'in, mûsikişinaslara karşı büyük teveccüh göstermesi ve onları himaye etmesi, bu sanatın ülke dahilinde yükselmesinde büyük bir âmil olmuştur. Onun döneminde bu sahada, Türk mûsikisinin büyük ustası İsmâil Dede Efendi gibi bir dâhi yetişmiştir. Yine bu dönemde II. Mahmud'un da mûsikişinaslara karşı daima taltifkâr tavırlar içinde olduğunu, kendisi her ne kadar III. Selim gibi bestekâr olmasa da, sarayda tertip ettiği küme fasıllarında mûsikişinas şeyhleri ve dervişleri görmekten büyük mutluluk duyduğunu bilmekteyiz.¹⁶³

Bu iki padişahın âzami gayretleri, mûsikişinas bestekârları, müezzinleri, hânende ve sâzendeleri himaye etmeleri ve onlara ih-sanlarda bulunmaları, XIX. asrın ilk yarısında, dinî ve lâdinî mûsikinin gelişmesinde büyük etken olmuştur. Bu asırda Mevlevî mûsikisi özellikle âyin besteciliği büyük bir gelişme içindedir. Bu asır öncesi dönemlerde, Mevlevî âyinleri birkaç taneyi geçmez iken, XIX. asırda bu tarz dinî bestelerin sayısı elli altıya çıkmıştır.¹⁶⁴

••••••••

161 Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 48-109; Uludağ, "Mevlânâ ve Mûsiki", s. 4-21.

162 Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 99-100.

163 Ergun, *Türk Mûsiki Antolojisi*, II, 399-401.

164 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 457-459; Heper, *Mevlevî Âyinleri*, s. 368-374.

Mevlevî mûsikisinin bu asırda bu dereceye yükselmesinde, Mevlevîliğe karşı özel ilgileri bulunan devrin Osmanlı padişahlarından III. Selim, II. Mahmud ve Sultan Abdülaziz'in büyük tesirleri olmuştur.¹⁶⁵

Mevlevîliğe karşı büyük bir ilgisi bulunan ve kendi icadı olan sûzidilârâ makamıyla bir Mevlevî âyini besteleyen III. Selim, kendi döneminin mûsikişinas Mevlevî şeyhlerinden Ali Nutkî Dede ve Abdülbâki Nâsır Dede'ye daima teveccühkâr davranmıştır. Ayrıca gerek III. Selim gerekse II. Mahmud'un mevlvihâneleri sürekli ziyaret etmeleri, "Mârifet iltifata tâbidir" sözü gereğince, bu dergâhlardaki mûsiki faaliyetlerinin artmasında önemli bir âmil olmuş, bu asırda değerli bestekârların, kudümzenlerin ve neyzenlerin yetişmesini temin etmiştir.¹⁶⁶

XIX. asırda lâdinî mûsikide de daha ziyade Mevlevîler katkıda bulunmuştur. Abdülbâki Nâsır Dede, bu mûsiki tarzında da önde gelen Mevlevîler'dendir. Dinî mûsikideki maharetini bu alanda da sergileyen Nâsır Dede, birtakım terkipler bulmuş, bir nota icat etmiş ve *Tedkik u Tahkik* isimli mûsiki nazariyatından bahseden bir eser telif etmiştir.¹⁶⁷ Yine bu asırda dinî ve lâdinî alanda mahir olan iki mühim simadan biri bestekâr İsmâil Dede Efendi, diğeri ise asrın sonlarına doğru yetişen Zekâi Dede'dir.¹⁶⁸

Mevlevî mûsikisinin intişar ettiği yerler Mevlevî tekkeleri olmuş, başta İstanbul olmak üzere bütün Mevlevî dergâhları bir konservatuvar görevi yapmış ve bu merkezlerden, bestekârlar, kudümzenler ve neyzenlerle birlikte diğer mûsikişinaslar yetişmiş, Mevlevî olmayan mûsiki mensupları da buralardan faydalanmıştır.¹⁶⁹

.....

165 İnal, *Hoş Sadâ*, s. 19-21.

166 Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 405-406.

167 Abdülbâki Nâsır Dede, *Tedkik u Tahkik*.

168 Ergun, *Türk Mûsikî Antolojisi*, II, 406.

169 Mevlevî tekkelerinde ve Mevlevî muhitlerde yetişen ve klasik Türk mûsikisi alanında eserler ortaya koyan Mevlevîler'in yanında, özellikle Konya'da Halk mûsikisi alanında faaliyet gösteren ve kendilerine "âşık" denilen bazı Mevlevî muhibbi saz sanatçıları da vardır. Hulûsi Baba (ö. 1225/1811), Âşık Mehmed (ö. 1310/1894), Hikmetî (ö. 1315/1899), Âşık Ömer (ö. 1325/1910), Sâlih (Safderî) (ö. 1330/1914), Âşık Rızâ, Demirci Ahmed (ö. 1924) (bk. Gazimihal, *Konya Mûsikîsi*, s. 40-50).

Mevleviyye'de Şiir

Mevlânâ'dan sonra Anadolu'da yetişen tasavvuf ehlinin zengin bir edebiyat muhiti ortaya koydukları görülür. Bu muhit içerisinde en müstesna yeri şüphesiz Mevlî tekkeleri işgal etmektedir.¹⁷⁰ Mevlîlik kültürünün sanat ve edebiyat sahasında zengin motifler taşımış olması, Mevlânâ müntesiplerinin genellikle münevver tabakadan bulunması, onun tefekkür sisteminde şiire büyük önem verilmesi ve daha da önemlisi, şiir yoluyla irşadı bizzat Mevlânâ'nın da şiar edinmesi,¹⁷¹ Mevlîliğin diğer tarikatlara nazaran edebiyat hâmilliğini daha aktif olarak üstlenmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bunda vezin ve kafiyeye bağlanan sözün, daha uzun yaşayan ve daha fazla akılda kalan söz olmasının da etkisi büyüktür.¹⁷² Mevlânâ'dan sonra Anadolu'da şiir el üstünde tutulmuş ve özellikle Mevlevîler için hayatın bir parçası olmuş,¹⁷³ Mevlevîler ile şiir bütünleşmiş ve Osmanlı döneminde sanat hayatında mevlvîhâneler birer mûsiki ve edebiyat okulu olmuşlardır.¹⁷⁴ Böylece şiirle ünsiyeti olan aydın kesim, tarikat tercihi yaparken Mevlîliği tercih etmiş ve Mevlîlik tarihi boyunca, gerek bu kesimden, gerekse devlet erkânından olan paşalar, beyler ve sanat heveslisi zengin eşraf tarafından tercih edilen ve desteklenen tarikat olmuştur. Mevlîliğin tarikat yapılaşması içerisinde yavaş yavaş şehirlere çekilmesi ve saraya yakın olup, XVII. asırdan itibaren bir devlet tarikatı görüntüsü vermesi de bu sebebe bağlanabilir.

Ayrıca bizzat bu tarikatın içinde derviş olarak yetişen Mevlevîler de şiire meyletmişler ve coşkun duygu ve düşüncelerini bu dille ifadeye çalışmışlardır ki, bunda da en etkin sebep, tarikatın pîri olan Mevlânâ'nın en önemli eseri olan *Mesnevî*'yi okuyup anlama gayretidir.¹⁷⁵ Bu sebeple mevlvîhânelerde, *Mesnevî* okutma görevi olan mesnevîhanlık mesleği gelişmiştir. XIX. asır içinde de bu vazife bizzat

•••••

170 Ergun, "Mevlânâ'nın Türk Şiiri", s. 110-111; Pala, "Edebi Çehreleriyle Mevlvîhâneler", s. 55.

171 Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 246-248.

172 Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlîlik*, s. 148; Pala, "Edebi Çehreleriyle Mevlvîhâneler", s. 55.

173 Mazıoğlu, "Anadolu'da Türk Edebiyatının", s. 30-39; Pala, "Edebi Çehreleriyle Mevlvîhâneler", s. 56.

174 Ünver, *Neşâtî*, s. 9; Odyakmaz, *Bektâşilik, Mevlîlik, Masonluk*, s. 337.

175 Mazıoğlu, "Anadolu'da Türk Edebiyatının", s. 32-36.

devlet eliyle desteklenmiş ve dârülmesnevî adıyla yeni müesseseler açılmıştır.¹⁷⁶

Şiir, Mevlevî kültürü içinde öncelikle mevlevîhânelerde canlı tutulmuş, bu müesseselerde görev yapan hemen hemen bütün şeyh ve dedeler, dervişler şiirle yakından ilgilenmişler, hatta pek çoğunun şair diye anılacak kadar şöhret bulduğunu, bu alanda yazılan şuarâ tezkirelerinden biliyoruz.¹⁷⁷ Şuarâ tezkirelerinde, Mevlevî olarak zikredilen divan şairlerinin sayısının pek de az olmadığı ve divan edebiyatının önde gelen isimlerinden Şeyhülislâm Bahâî, Cevrî, Şeyhülislâm Yahyâ, Fasih Ahmed Dede, Neşâtî Ahmed Dede, Münecimbaşı Ahmed Dede, Nâyî Osman Dede, Receb Enîs Dede, Nefî, Nâilî, Nâbî, Nedîm, Sâkıb Mustafa Dede ve İlhamî (III. Selim) gibi şairlerin Mevlevî oldukları bütün edebiyat çevreleri ve tezkire yazarları tarafından bilinmektedir.¹⁷⁸

Ayrıca, divan edebiyatının zirve şairi Şeyh Galib ve onun yakın arkadaşı Esrar Dede (ö. 1211/1796),¹⁷⁹ Şeyh Galib'in dervişlerinden Neyyîr Dede (ö. 1225/1810) ve Galata Mevlevîhânesi'nin aşçibaşısı Hulûsi Dede, Mevlânâ'nın yolunda divanlar teşkil etmişlerdir. Yine bu alanda Tanzimat devrinde, divan şiirinin en iyi temsilcilerinden Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Nazif Dede (ö. 1278/1861) ve damadı Avni Bey (ö. 1300/1883), Mehmed Said Hâlet Efendi (ö. 1239/1823), Nâfî mahlaslı Mehmed Abdünnâfî (ö. 1275/1858), Konyalı Şem'î (ö. 1253/1837), Şeref Hanım (ö. 1278/1861), Leylâ Hanım (ö. 1263/1847), Râmiz Abdullah Paşa (ö. 1226/1811), Pertev Mehmed Paşa (ö. 1253/1837), Zîver Paşa (ö. 1277/1860), Hakkı Paşa ve Nâzım Paşa gibi devlet ricali Mevlânâ ve diğer Mevlevî büyüklerini metheden, dergâhları, sikke-i Mevlânâ'yı, külâh-ı Mevlânâ'yı, semâ ve neyi öven şiirler yazmışlardır.¹⁸⁰

Bu isimlere XX. yüzyılı da idrak eden Veled Çelebi İzbudak'ı, Ahmed Remzi Dede'yi (Akyürek), Tâhirülmevlevî'yi (Olgun), Ahmet Avni Konuk'u ve Midhat Bahârî Beytur'u da eklemek gerekir.¹⁸¹

•••••

176 Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 133-135.

177 Bk. Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*.

178 Pala, "Edebi Çehreleriyle Mevlevîhâneler", s. 56.

179 Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, II, 789-790.

180 Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, s. 395-410.

181 Mazioğlu, "Anadolu'da Türk Edebiyatının", s. 38.

Mevlevî şairleri divan edebiyatı içinde üstün şairlerdir. Şiirleri bu edebiyatın teknik ve estetik çerçevesi içindedir. Mevlevîliğin âdap, erkân, an'ane ve terim hususiyetleri, divan edebiyatı içinde pekâlâ ayrılabilircek bir Mevlevî edebiyatı meydana getirmiştir. Mevlevî şairlerinin hemen hemen hepsi, kaside, gazel ve sair vadilerde divan şairidirler fakat bazı şiirleri bütün hususiyetiyle Mevlevî şiiridir. Hatta bu şiirler şerh ve izah edilmedikçe anlaşılmayacak kadar mevlevîyânedir. Bilhassa Şeyh Galib ve Esrar Dede, bu hususiyeti pek güzel göstermişlerdir.¹⁸²

Netice itibariyle Mevlevîler'in (şeyh-dede-derviş-can-muhip) hemen hemen hepsinin, mûsikide olduğu gibi şiir hususunda da, kendi kabiliyetleri mesabesinde bu maharetlerini ortaya koyduklarını ifade etsek, pek isabetsiz olmaz kanaatindeyiz.¹⁸³

Mevleviyye'de Hat Sanatı ve Diğer Sanatlar

Devrinin birer sanat akademisi gibi çalışan Mevlevî tekkelerinde ve bu tekkelerin mensup olduğu Mevlevî tarikatı bünyesinde, kültür ve sanat tarihinde ün yapmış, mûsikişinas ve şairlerin yanında, birçok hattat, hakkâk, nakkaş, müzehhip, minyatürcü ve ressam yetişmiştir.¹⁸⁴

Ana gaye olarak ruhu tasfiye ve nefsi tezkiyeyi hedef alan ve bu amaçla hücreye yerleşen dervişler, genellikle bir uğraş ve bazan da bir gelir kaynağı olarak el sanatı türünde de güzel eserler vermişlerdir.¹⁸⁵ Mûsiki ve şiirle birlikte, yukarıda isimleri geçen sanat dallarında ve hattatlıkta da isimlerinin sonuna "el-Mevlevî" sıfatını yerleştiren birçok hattat, bu dergâhlardan yetişmiştir.¹⁸⁶

Hat sanatının başta gelen malzemesi olan "kamuş", Mevlânâ ile Mevlevîler'in dilinde ve tefekküründe önemli bir unsur, mühim bir sembol olmuştur. Kamuş gibi "kamuşluk" ve kamuştan yapılan "ney" de, Mevlevî kültüründe derunî mânalar ifade eder. Mevlânâ'nın dilinden süzülen *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyti neyden, kamuş ve kamuşlıktan bahseden satırlarla başlar. Mevlevî kültür ve tefekküründe derin mânalar sembolize eden kamuş, Mevlevî sanatında hüsn-i hattın

••••••••

182 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 449, 456.

183 Tâhirülmevlevî, *Çilehâne Mektupları*, s. 46-48, 90-92, 142-146.

184 Uzluk, *Mevlevilikte Resim*, s. 2; Arbaş, "Mevlevî Sanatçılar", s. 93-99.

185 Gölpinarlı, *Mevlânâdan Sonra*, s. 3; Arbaş, "Mevlevî Sanatçılar", s. 93.

186 Özsayiner, "Mevlevî Hattatlar", s. 125.

gelişip revaç bulmasında büyük ölçüde rol oynamış,¹⁸⁷ Mevlevî çilesi ve hattatlığın, her ikisinin de âzami sabrı gerektirmesi, Mevlevîler'i bu sanata yönlendiren başka bir unsur olmuştur. Bir sanat ocağı olan dergâhlarda hüsn-i hat, başlı başına bir güzel sanat kolu olarak gelişmiş ve bu mekânlardan çıkan birçok sanat eseri levhalar bugün bazı kütüphane, müze ve koleksiyonları süslemektedir.¹⁸⁸

XIV. asırdan itibaren, Konya'da, birçok Mevlevî hattat tarafından *Mesnevî*'nin yazıldığı bilinmektedir. Bu gelenek, daha sonraki asırlarda da devam etmiştir. Mevlevî hattatlar Fâtih devrine kadar "Selçuk nesihî" denilen yazıyı kullanmışlardır. Fâtih devrinden sonra da diğer hat türleriyle örnekler vermişler, her çeşit yazıda başarı gösteren Mevlevî hattatlar, daha çok ta'lik yazmışlar ve aralarında sülüs, nesih, küfî ve bunların "celî"leri daha sonra gelmiştir.¹⁸⁹

Mevlevî hattatlar Mevlevî şairleri gibi, Mevlevîlik'le ilgili konuları işlemişler, Mevlânâ'nın ismini bir Mevlevî sikkesi gibi istiflemeyi âdet haline getirmişlerdir.¹⁹⁰

Hüsn-i hat için gerekli kalem, makta', makas gibi aletlerin imalinde de mahir olan Mevlevîler, seyrüsülüklerinin geliştirdiği sabrı ve olgunlaştırdığı ruhî yapılarıyla, görenleri şaşırtan ve hayran bırakan eserler ortaya koymuşlardır. Bu alanda dergâh mensubu Mevlevî sanatkârlar yanında, Mevlevî muhibbi hattatlar da, başta Kur'ân Kerim ve hadîs-i şerifler olmak üzere, Mevlânâ'nın şiirlerini bütün incelikleriyle kaleme almışlar ve böylece Türk-İslâm sanatları arasında önemli bir yeri olan hüsn-i hat sahasına Mevlevî sanatkârlar büyük katkıda bulunmuşlardır.¹⁹¹

Mevlevîlik tarihi boyunca Mevlevî dergâhlarından birçok hattatın yetiştiği kayıtlarda mevcuttur.¹⁹² Mevlevî dergâhlarında müzik, şiir ve hat sanatının yanında, sanatın diğer şubeleri olan resim, tezhip, nakış gibi konularda da eser veren Mevlevîler bulunmaktadır.¹⁹³

•••••

187 Özönder, "Mevlevîlerde Hat", s. 129-131.

188 Özsayiner, "Mevlevî Hattatlar", s. 125.

189 Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, III, 318.

190 Özsayiner, "Mevlevî Hattatlar", s. 125.

191 Bayat, "Hüsn-i Hat Sanatında Mevlevîlik", s. 81.

192 Mevlevî hattatların yüzyıllara göre dağılımı ve kaynaklar için bk. Özsayiner, "Mevlevî Hattatlar", s. 125-127; Arbaş, "Mevlevî Sanatçılar", s. 95-99.

193 Uzluk, "Türk Nakış Tarihinde Mevlevîler", s. 680.

Mevleviyye'nin Doktrini, Âdap ve Erkânı

Merkeziyetçi bir yapıya sahip olan Mevlevîliğin yönetim merkezi, içinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin türbesi bulunan Konya Mevlevî Âsîtânesi'dir. Diğer şehir ve ülkelerde bulunan mevlevîhânelerin buradan yönetildiği bu dergâhta, yönetimin başında bulunan ve Mevlânâ soyundan gelen “makam çelebisi”, “çelebi efendi” veya “çelebi” postnişin olarak bulunurdu. Diğer mevlevîhâne şeyhleri çelebi efendinin verdiği meşihatnâme veya icâzetnâme ile göreve başlardı.¹⁹⁴

Mevlevîler'de tekke hiyerarşisi içinde Mevlevî âsîtâneleri Mevlevî zâviyelerine göre daha büyük ve bin bir günlük eğitimle çile çıkarılıp “dede” olunabilinen tam teşekküllü mevlevîhâneler olduğu için, âsîtâne şeyhleri zâviye şeyhlerine göre daha üst bir makamda kabul edilirdi.¹⁹⁵

Mevlevîlik'te tasavvuf terbiyesinin icra edildiği ve Mevlevî dervişinin muhiplik veya dervişlikle başlayıp bin bir günlük çilesini tamamlayarak “dede” unvanını aldığı mekânlar, büyük Mevlevî dergâhı olan mevlevîhânelerdir. Bu tarz mevlevîhânelere “âsîtâne” ismi verilir ve içinde, bir Mevlevî büyüğünün türbesi (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: Konya; Dîvânî Mehmed Çelebi: Afyonkarahisar; İsmâil Rusûhî Ankaravî: Galata gibi), genellikle bu kabre bitişik semâhâne, türbe, mescit, meydân-ı şerif, matbah-ı şerif (Mevlevî dervişlerinin terbiye edildiği matbah) ve derviş hücreleri selâmlık ve harem dairesi gibi kısımlar bulunur. Küçük dergâhlara “zâviye” adı verilir. Buralarda Mevlevî dervişleri yetişmez ve dervişlerin terbiye edildiği mekân olan matbah-ı şerif de yapının müştamilâtı içinde yer almaz. Mevlevî zâviyeleri, bulunmuş olduğu yerleşim yerlerinde Mevlevîliğin ve Mevlevî kültürünün temsilciliği görevini yürütür. Bu mevlevîhâneler aynı zamanda yolculuk yapan Mevlevîler'in de konakladığı mekânlardır.¹⁹⁶

Mevlevîhânenin maddî ve mânevî açıdan hizmetine memur dedelere “dergâh zâbitanı” denilir. Matbah-ı şerifteki çilekeş canların eğitimi başta aşçı ve sertabbah dede olmak üzere kazancı dede,

••••••••

194 Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 11; Tanrıkorur, “Mevleviyye”, s. 471; Arpağuş, *Mevlevilikte Manevi Eğitim*, s. 105-110.

195 Tanrıkorur, “Mevleviyye”, s. 471.

196 Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 14; Tanrıkorur, “Mevleviyye”, s. 472.

meydancı dede ve bulaşıkçı dedeler tarafından yürütülür. Aşçı dede aynı zamanda tekkenin gelir giderlerinden de sorumludur. Aşçı dedenin yardımcısı konumunda olan kazancı dede canların terbiyesinden mesuldür. Halife dede matbaha yeni girenleri, nevniyazları yetiştirir, onlara yol yordam öğretir. Meydancı dede ise dergâhın meydan hizmetlerine bakmak, aşçı dedenin emirlerini herkese tebliğ etmek, yemek ve mukabele zamanlarını bildirmek, şeyh postunu semâhânedeki yerine sermek ve kaldırmakla görevlidir.¹⁹⁷ Aynı zamanda mevlevîhânelerde neyzenbaşı ve kudümzenbaşının da âyin tâlim ve meşki, mukabele yönetimi gibi görevleri vardır. Türbenin bakımından sorumlu türbedar ise dergâh zâbitanı arasında önemli bir kişidir.¹⁹⁸

Mevlevîhâne şeyhi tekke yönetiminin başında bulunmakla birlikte, aynı zamanda tekke zâbitanlarıyla hücrenişin dedelerin ihtiyaçlarını karşılamak, düzenli olarak onlara maaş vermekle görevlidir. Pîr makamını temsil eder, mürebbilik vazifesine karışmaz, teslik ve terbiye Konya'da tarikatçı dedeye, diğer tekkelerde sertabbah dedeye aittir.¹⁹⁹

Mevlevîliğin iç teşkilâtında müntesipler hiyerarşik olarak da şeyh, dede, çilekeş can ve muhip olarak dört dereceye ayrılmıştır. Bu sıralama muhip, derviş (dede, çilekeş can), şeyh şeklinde de yapılır. Mevlevîlik'te tarikatın esası aşk, mârifet ve hizmettir. Bu gaye ile mânevî terbiyeye tâbi olanlar tarikat müntesipleri, "muhip" ve "derviş/matbah canı" diye ikili bir derecelendirme söz konusudur.²⁰⁰

Seven anlamına gelen "muhip", bir şeyh tarafından başına sikke tekbirlenmiş ve böylece Mevlevîlik yoluna girmiş kişidir. "Filân muhibbandandır" sözü Mevlevîliğe intisap eden fakat dervişlik ikrarı vermeyen kimse için kullanılır ki, bunlar Mevlevîler'in çoğunluğunu teşkil eder.²⁰¹

Muhibbin Mevlevîliğe intisabı küçük bir törenle gerçekleşir. Muhip olmak isteyen, sevdiği ve kendisine muhabbet beslediği bir

•••••

197 Koşay, "Mevlevîlikte Matbah Terbiyesi", s. 381-383; Tanrıkorur, "Mevlevîyye", s. 473.

198 Gölpınarlı, *Mevlevî Âdab ve Erkânı*, s. 45.

199 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 398; Tanrıkorur, "Mevlevîyye", s. 473.

200 Pakalın, *OTDTS*, I, 371.

201 Gölpınarlı, *Mevlevî Âdab ve Erkânı*, s. 133.

Mevlevî şeyhine müracaat eder. Şeyh efendi tarafından müracaatı kabul edilirse, kendisine bir sikke tedarik edip, gusül abdesti alarak tayin edilen bir zamanda gelmesi söylenir. Şeyh, bizzat kendisi veya tensibiyle sertabbah (aşçıbaşı), muhip olacak kimseyi aralarında bir mesafe olmaksızın soluna oturtur ve her ikisi de abdestli olarak yüzleri kibleye dönük otururlar. Şeyh beraber okumasını talep ederek tövbe tazammun eden duayı okur. Daha sonra şeyh, muhibbin başını dizine koyar, sikkelerini giydirir, tekbir eder ve bir “Fâtiha” der, her ikisi de Fâtiha’yı okurlar, sonra görüşürler, yani birbirlerinin elini aynı anda öperler. Ankaravî’ye göre bu merasimin ardından tâlibin saçından ve bıyığından Mevlânâ’nın öğrettiği gibi birkaç kıl kesilir.²⁰²

Bu basit törenden sonra şeyh “nevniyaz” denilen muhibbi, dergâhtaki dedelerden birine teslim eder. Bu dede, muhibbin dedesi sayılır, onun elinde Mevlevî terbiyesine başlar, tarikatın âdap ve erkânını öğrenir ve sema meşkedip mübtedî mukabelesi yaptıktan sonra, mukabele günlerinde dergâha giderek dedesinin odasında soyunup semâ kisvesini giyer ve mukabeleye iştirak eder.²⁰³

Muhip, dergâh dışında ailesi, mesleği meşgalesi olan biri olduğu için, dışarıda sivil giyimli olabileceği gibi, Mevlevî kıyafetiyle de gezebilir. Sadece mukabele günleri dergâha gelip dedesinin hücrelerinde semâ elbisesi giyerek mukabeleye katılabilir. Dedenin hücreleri nevniyaz için aynı zamanda bir terbiye ve sülûk mektebidir. Bu hücrede nevniyaza, Mevlevîliğin âdap ve erkânı öğretildiği gibi, *Mesnevî* okutulurak bu yolun gerekleri hal ve hareketleri nevniyazın ruhuna nakşedilmeye çalışılır. Zamanla nasıl yürüyeceği, nasıl yatıp kalkacağı, nasıl konuşacağı, nasıl yiyip içeceği gibi günlük davranışlarından, nasıl düşünmesi gerektiği, dünyayı ve eşyayı algılama hususunda bakışının ne olacağına kadar her türlü ince ayrıntılar, bütün davranışları kontrol altına alınıncasına bu hücrede verilir.

Ney üflemeye, kudüm meşketmeye kabiliyeti olanlar, neyzen ve kudümzenliğe, *Mesnevî*’yi anlama ve şerhetme yeteneği olanlar mesnevîhanlığa yönlendirilir, sanata ve şiire kabiliyeti olanların da bu yönlerini geliştirmelerine dedeler rehber olur. Gün geçtikçe özü

•••••

202 Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 113-134, 136.

203 Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra*, s. 390-391; Tanrıkorur, “Mevleviyye”, s. 473.

ve sözüyle gelişen nevniyaz, Mevlevî âdab ve erkânının, nezaket ve zarafetinin bir temsilcisi olur.²⁰⁴

Mevlevîliğe intisap eden ikinci gruba; “derviş, matbah canı veya âşık” gibi tabirler kullanılmakla birlikte bunlar için “derviş” genel bir sıfattır. Derviş, kelime anlamı olarak, “kapı eşiği” demektir ki tevazu onun ayrılmaz vasfıdır. Bu grupta olanlar, kendilerini tamamen Mevlevîlik yoluna adanmış ve bu hususta şeyhine ikrar vermiş (söz vermiş), dergâhta hizmete soyunmuş kimselerdir.²⁰⁵

1927 yılında *Türk Yurdu Dergisi*'nin XXVII. sayısında Münib Çelebi ve dervişlerinden aldığı mâlûmatlarla “Mevlevîlik'te Matbah Terbiyesi” başlıklı bir makale yayımlayan Hâmid Zübeyir (Koşay), bu hususta aldığı mâlûmatları şöyle aktarır:

Dervişliğe niyet etmeye ve başlamaya “ikrar” denilir. Âşık gelip kazancı dedeye “soyunacağım” diye müracaat eder. O da tekkenin şeyhine durumu arzeder ve ikrarını alır. kazancı dede; “Dervişlik zordur, çileyi kırmak iyi değildir, dervişlik ateşten gömlek, demir leblebidir. Aç kalmak, dövülmek, haksız yere söz işitmek vardır. Dervişlik ölmezden evvel ölmek demektir. Bunlara tahammül edersen gir” der.

İkrara yeni gelen nevniyaza “can” tabir olunur. İntisapta esas derunî muhabbettir. Can saka postunda üç gün oturup, kalıp kalmayacağını düşünür. Ondandır yapabilirse kalkıp hizmete soyunur. Saka postu matbahın kapıdan girince solundadır. Can saka postunda iki dizi üzerine murakabe şeklinde oturur, diğer canların hizmetini seyrederek. Mecburiyet olmadıkça konuşmaz. Bir şey de okumaz. Hizmette soyunduktan sonra “ayakçı” olur. Ayakçı ortalığı süpürür, odun getirir. Üzerine başka bir can gelinceye kadar devam eder. Ondandır sonra “pazarıcı” olur. Pazara gidip öteberi alır. Ayakçı semaya başlamayınca sikke giyemez. Semâi “semâzen başı” tâlim eder. Mutfakta ufak bir çivi vardır. Sol ayağını direk tutarak oraya basar, sağ ayağıyla çarh atar. Sağ ayak ufkî olarak sol ayak yanına atıldığı cihetle göğüs ileriye hareket eder. Bu ameliye tekrar edilirse ikinci bir tur yapar, dönme hâsıl olur. Ayak ileriye atıldığı takdirde aynı zamanda ileriye gidilmiş olur.²⁰⁶

Nevniyaz üç gün oturduğu saka postundan çileye soyunma kararıyla kalkar ve kararında durduğunu ifade ederse, kazancı dedenin

••••••••

204 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 391; Tannkorur, “Mevlevîyye”, s. 473.

205 Tannkorur, “Mevlevîyye”, s. 473.

206 Koşay, “Mevlevîlikte Matbah Terbiyesi”, s. 383-384.

huzuruna götürülür, geldiği elbisesiyle on sekiz gün “ayakçılık” hizmetinde bulunur. Bu hizmette, canlara lazım olan şeyleri getirir götürür. Bir müddet sonra aşçı dedenin emriyle bir arakiye, matbah tennuresi ve elif-i nemed verilir. Bu şekilde geldiği elbiseyi çıkarıp, derviş elbisesini giymiş olur ki artık çileye soyunmuş bir derviştir.²⁰⁷

Bu surette çileye soyunan sâlik kazancı dedeye teslim edilir. O da nevniyaza yapması gereken hizmetleri gösterir. Yukarıda da ifade edildiği gibi derviş, önce ayakçılık hizmetini görür, bu esnada her Mevlevî'nin bilmesi gerekli hafî ve devranî zikir olan semâî çıkarır ve zamanı gelince “pazarıcı” olur. Pazarcının vazifesi tekkenin ihtiyaçlarını kendisine gösterilen dükkânlardan almak, verilen görevin dışına çıkmadan, gittiği yerlerde oyalanmadan, vazifesini ifa edip hemen tekkeye dönmektir.

Pazarıcı bu hizmeti gereği gibi yerine getirdikten sonra, yine kazancı ve aşçı dedelerin tensipleriyle, bin bir günlük çilesi müddetince yerine getirmesi gereken dergâhtaki on sekiz görevden şunları yapmaya vazifelendirilir: Sofrayı kurup kaldırma vazifesiyle “somatçı”, canlara ve dergâha gelip gidenlere kahve yapma vazifesiyle “içeri meydancısı”, dergâhın kandillerini temizlemek ve yakmak vazifesiyle “içeri kandilcisi”, dedelerin ve matbahın kahvesini dövüp hazırlama vazifesiyle “tahmişçi”, canların yataklarını yapıp kaldırma vazifesiyle “yatakçı”, dışarıdaki kandilleri uyandırmak (yakmak) vazifesiyle “dışarı kandilcisi”, bahçeyi ve etrafı süpürmek, temiz tutmak vazifesiyle “süpürgeci”, matbahın şamdanlarına bakmak hizmetiyle “çerağcı”, matbahtaki kapların kalaylanması ve temiz tutulması nezareti hizmetiyle “dolapçı”, bulaşıkları yıkamak ve yıkatmak hizmetiyle “bulaşıkçı”, dergâhta luzum ettikçe şerbet hazırlama vazifesiyle “şerbetçi”, tuvalet, şadırvan ve muslukların temizlenmesi vazifesiyle “âbrizci”, dedelerin ve canların elbiselerini yıkamak ve yıkatmak vazifesiyle “çamaşırcı”, hücrede bulunan dervişlere tarikatçı veya aşçı dedelerin emirlerini bildirmek vazifesiyle “dışarı meydancısı”, matbaha yeni giren canlara yol göstermek ve onları yetiştirmek hizmetiyle “halife dede”, canların inzibatına bakarak onlara nasihat ve rehberlik vazifesiyle “kazancı dede”.²⁰⁸

•••••

207 Pakalın, *OTDTS*, I, 372.

208 Koşay, “Mevlevilikte Matbah Terbiyesi”, s. 384-385; Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 45-46.

Ebced hesabıyla “rızá” kelimesine denk gelen bin bir günlük çile²⁰⁹ hizmetini bu vazifelerle tamamlayan derviş, Mevlevîler’e has bir merasimle “dede” unvanı alarak “hücrenişin” olur ve kendisine dergâhta bir hücre tahsis edilir. Dilerse tekkede oturur, dilerse başka bir tekkeye gider. Bu tarz yetişen Mevlevî dedeleri arasından, tekkeden çıkıp bir işle meşgul olup evlenenler olduğu gibi, tekkede kalıp kabiliyetine göre dervişlere ve muhiplere *Mesnevî* okumak, mûsiki dersleri vermek veya âyin meşkettirmek gibi hususlarda rehberlik edenler de olur.²¹⁰

Yukarıda sıralanan tekkedeki on sekiz vazifeyi bin bir günlük çile müddetince yerine getirmeye çalışan derviş, bir sabır ve rıza adamı olarak, kendisinden önce başkalarına hizmet etmeyi ibadet ve hayatının gayesi görür ve nefsinin zaaf ve çıkarlarının esiri yapan benlik duygusundan arındırmaya gayret eder. İsm-i celâl zikri, ezkâr ve evradını aksatmadan yerine getirerek mânen de terakkisine devam eder ki bu terakki hayatı boyunca sürecektir. Meşhur Mevlevîler’den İsmâil Ankaravî (ö. 1040/1631) *Minhâcü'l-fukarâ* isimli eserinde bu mânevî terakkinin mertebelerini ayrıntılı olarak izah etmiştir.

Mevlevî dergâhları ilk bakışta sadece dinî nitelikte merkezler, bir âyin ve ibadet mekânları gibi görünse de, aslında asıl hedefi mûsiki, semâ ve dergâh hizmetlerini birer vasıta kılarak bir sanat ve eğitim merkezi, bir moral sisteminin uygulama mekânı ve kendisine has özellikleriyle bir akademi niteliğindedir.

Bu dergâhlarda her şey en ince ayrıntılarına kadar belirli kurallara bağlıdır. Hiç kimsenin bu kuralları bozma ve kuralların dışına çıkma yetkisi yoktur. Görünmeyen bir otorite dergâhın bütün havasına sinmiştir. Sofrada kaşığın nasıl tutulacağından, suyun nasıl içileceğine, tennurenin nasıl giyileceğinden, selâmlaşma, emir alma, pabuç çıkarmaya, oturmaya, kalkmaya kadar, kısaca günlük hayatın bütün davranışları bu kuralların ışığı altında düzenlenir. Dergâhta terbiye gören derviş, eğitiminin sonunda, Mevlevî üslûbunun topluma sunmaya çalıştığı insan tipinin özelliklerini ve mesajlarını taşır.

Bu insan her şeyden önce, toplum düzenine ve başka insanlara son derece saygılı, daima muhatabını ön plana alarak, kendisini arka

••••••••

209 Pakalın, *OTDTS*, I, 234; Arpaguş, *Mevlevilikte Manevi Eğitim*, s. 167-170.

210 Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra*, s. 394-395.

planda tutmasını bilen bir kişidir. Konuşması, yürüyüşü, hareketleri, gülüşü, yemek yiyişi ölçülüdür. Bugün dilimizde eskisi kadar kullanılmayan ve daha çok Mevlânâ soyundan gelen zevata unvan olan “çelebi efendi” terimi, Mevlevî terbiyesinden geçmiş bütün dervişlerin bu sıfatı resmen kullanamamasalar bile davranışlarına sıfat olmuştur.

Mevlevîler’in aldıkları mânevî eğitim ve hayatları boyunca tâbi olacakları Mevlevîlik yolu, davranışlarına aksettirdiği güzellikler kadar, günlük konuşmalarına da birtakım zarafet ve nezaket kelimeleri yerleştirmiştir. Âgâh olmak, aşk-ı niyaz etmek, ganîsi olmak, gönül etmek, sır olmak, Hak vere gibi kelimeler Mevlevî zarafetini yansıtan kelimelerden bazılarıdır. Yine onların dilinde, yakmak, söndürmek, kapatmak, gömmek gibi olumsuzluk ifade eden kelimelere yer yoktur. Onlar ışığı yakmak yerine ışığı uyandırmak, ateşi söndürmek yerine ateşi dinlendirmek, gömmek yerine sırlamak, kapatmak yerine sır etmek demeyi daha zarif bulmuşlardır.

Her Mevlevî, olayları daima hayra yormaya, hayır söylemeye ve hayır üzerinde olmaya mecburdur. Onlara göre, bütün yaratılmışların sorumluluğunu üzerinde taşıyan insan, hadiselere olumlu yaklaşırsa olumlu sonuçlar alır. Bu Hz. Peygamber’in, “Ya hayır söyle, ya sus” hadisinin hayata geçirilmesidir. Bu sebeple Mevlevîler’in dilinde, “Düşeceksin, hasta olacaksın, kaybedeceksin, pişman olacaksın” olumsuz ifadelerinin yerini “Düşmeyesin, hasta olmayasın, kaybetmeyesin, pişman olmayasın” gibi olumlu ifadeler almıştır.

Mevlevîler’in davranışlarında ve lisanlarında ortaya çıkan bu incelik ve zarafet aynı zamanda, her Mevlevî’nin yine ruh inceliği gerektiren, şiir, hat, mûsiki, tezhîp, minyatür, oymacılık, nakkaşlık, çiçekçilik, camcılık gibi bir meşgalesinin olmasını da mecbur kılmıştır. Osmanlı mûsiki, sanat ve edebiyatı üzerine yapılan araştırmalar bu manzarayı açıkça ortaya koymaktadır.

Mevlevî dergâhlarındaki eğitim yönteminin temel hedefi, her yönüyle huzurlu, kendi iç dünyasında barışı ve sükûneti temin etmiş ve bunu topluma yansıtabilme kabiliyeti kazanmış model insanlar yetiştirmektir. Bu da ancak sağlıklı bir beden, sakin bir ruh yapısı, sağlam bir sinir sistemiyle mümkündür. Bunu Mevlevîliğin ilim ve amele dayalı mânevî eğitim sistemi ortaya koymuştur. Bu sistemin el kitabı Mevlânâ’nın en önemli eseri *Mesnevî*, arınma ve kendini bulma vasıtası da mûsiki ve semâ olmuştur.

Mevleviyye'nin Osmanlı Sonrası Durumu

Cumhuriyet'in ilânından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ve tasvibiyle Abdülhalim Çelebi, oğlu Muhammed Bâkır Çelebi'yi, zamanın en büyük âsitânesi olan Halep Mevlevîhânesi'ne tayin etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde 1925'te tekkelerin kapatılması ve aynı yıl son postnişin Abdülhalim Çelebi'nin vefatı üzerine Halep Dergâhı'nda şeyh bulunan Muhammed Bâkır Çelebi, çelebilik makamını Halep'te tesis etmiş ve Suriye'deki Fransız manda hükümeti tarafından da bu müessese tasdik edilmiştir. Bu suretle Halep Âsitânesi, Türkiye dışındaki mevlevîhânelere merkez olmuş, şeyhlerin azil ve tayini bu makama ait bulunmuştur. Nitekim Şam Şeyhi Said Dede'nin ölümü üzerine yerine oğlu Şemseddin Dede ve Trablusşam Mevlevîhânesi şeyhi Şefik Dede'nin vefatı üzerine de yerine Mehmed Enver Dede tayin edilmiştir. Bu durum, 1925'ten 1944 yılına kadar devam etmiştir. Bu yıllar arasında mevlevîhâne bütün olumsuzluklara rağmen Bâkır Çelebi'nin önderliğinde Türkiye'den gelen Mevlevî dervişleriyle fonksiyonunu icraya devam etmiştir. Tekkede, dervişler çile çıkarmış, mukabele/semâ törenleri icra edilmiş, diğer tarikat mensubu birçok derviş Mevlevî tarikatına intisap etmiştir.

1943 yılında Bâkır Çelebi'nin İstanbul'da vefatı ve 1944'te de Suriye'nin bağımsızlığını elde etmesi üzerine, yeni yönetim çelebilik makamını ve bu makamın imtiyazlarını kaldırmış, diğer mevlevîhânelerin ve Halep Mevlevîhânesi'nin vakıflarına ve bütün gelirlerine el konulmuş ve mevlevîhâne de dahil olmak üzere Suriye'deki tekkelelerin tamamı Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne bağlanmıştır.

Bâkır Çelebi'nin vefatı üzerine oğlu Celâleddin Çelebi'nin, çelebiliği kabul edilmediği için, Bâkır Çelebi'ye Halep dışında iken vekâlet eden, vefatından sonrada bir yıl kadar da çelebilik makamında bulunan kardeşi Şemsülvâhid Çelebi, bu suretle bu tarihî makamın son temsilcisi olmuştur.²¹¹

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde ise kapatılan Mevlevî tekkelerinin şeyhleri ve mensupları faaliyetleri yasaklandığı için bazıları değişik memuriyetlere devam etmiş, kimileri de maişetlerini kazanma gayretinde olmuşlardır. Böylece Mevlevîlik de diğer

.....

211 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra*, s. 362-363.

tarikatlar gibi faaliyetlerine son verilerek tarih sahnesinde yerini almıştır.

Bâkır Çelebi'nin oğlu Celâleddin Çelebi, Suriye hükümetinin “kendi tâbiyetlerine geçerse Halep Mevlevîhânesi'nin zengin vakıflarını tekrar kendisine verme” şartını kabul etmeyip ailesiyle birlikte anavatanına geri dönmüş; İstanbul'a yerleşerek Hakk'a yürüyüş tarihi olan 1996 yılına kadar gayretli çalışmalarıyla yurt içi ve yut dışında Mevlânâ fikirlerini anlatmış; bununla birlikte Türk kültür ve an'anesini tanıtmada bir elçi görevi üstlenmiştir. Celâleddin Çelebi'nin bu gayretli çalışmaları ilmî makamların da dikkatini çekmiş ve hayatta olduğu dönemde Selçuk Üniversitesi tarafından kendisine “fahri doktora” unvanı verilmiştir (1989).²¹²

Hız. Mevlânâ'nın yirmi birinci kuşaktan torunu olan Celâleddin Çelebi'nin²¹³ 13 Nisan 1996 tarihinde İstanbul'da vefat edip Konya'ya getirilerek Üçler Mezarlığı'na defnedilmesinden sonra, başta oğlu Faruk Hemdem Çelebi, kızı Esin Çelebi Bayru ve diğer evlâtları (Çelebi ailesi) bu görevi üstlenmiştir. Bugün Celâleddin Çelebi'nin mânevî önderliğinde 14 Mart 1996 tarihinde “Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî'nin eser ve fikirleri üzerinde araştırmalar yapmak, Mevlânâ'nın fikir hazinesini gelecek nesillere aktarmak ve bu konuda gerek yurt içi, gerekse yurt dışındaki çalışmalara yardımcı olmak” kurulan “Uluslararası Mevlânâ Vakfı” aracılığı ile Çelebi ailesi Mevlânâ'nın fikir ve öğretilerini sadece ülkemize değil bütün dünya insanların hizmetine sunmaktadırlar.

Diğer taraftan Türkiye'de 1946 yılına gelinceye kadar Mevlevîlik adına Mevlânâ Müzesi'nin açık olması ve bazı Mevlevîler'in kendi çevrelerine Mevlânâ'nın fikirleri çerçevesinde telkinlerde bulunması dışında bir faaliyete rastlanmamaktadır. Konya'da ilk ihtifalin 1946 yılında yapıldığını görüyoruz. Halkevi Sineması'nda yapılan ihtifalde Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk, “Mevlânâ'nın Hayat ve Eserleri” hakkında bir konuşma yapmıştır. Böylece başlayan Mevlânâ ihtifalleri günümüze kadar devam etmekte hatta son yıllarda Mevlânâ'ya karşı gerek ülkemizde gerekse dünyada artan teveccüh, devlet erkânının da hazır bulunduğu büyük katılımlı şeb-i arûs törenlerinin

•••••

212 Çelebi-Bayru, “Babam Celâleddin Bâkır Çelebi”, s. 23-33.

213 http://www.mevlana.net/celebi/curriculum_vitae.htm

yapılmasını sağlamaktadır. Bu maksada mâtuf olarak Konya'da inşa edilen Mevlânâ Kültür Merkezi Kompleksi şeb-i arûs törenlerinde vesair günlerde Mevlânâ ve Mevleviyye'nin tanınması için önemli bir görevi ifa etmektedir.

Yine özellikle son yıllarda başta İstanbul ve Konya olmak üzere diğer şehirlerde de örneklerine rastlanan “Mesnevî dersleri” veya “Mesnevî okumaları” ve bu faaliyetlerin halk tarafından ilgi görüyor olması Mevlânâ'nın ve Mevleviyye'nin yeniden keşfedilmesine ve bu kültürün yaygınlık kazanmasına aracı olmaktadır.

Günümüzde tarikat faaliyetlerinin hâlâ yasak olması sebebiyle, Mevlevîliğin görsel yönleri ön plana çıkmaktadır. Mevlevîliğin görsel yönü olarak oluşan semâ grupları değişik zaman ve mekânlarda semâ törenleri icra etmekte ve en azından semâ çevresinde Mevlevîliğin tanınmasına vesile olmaktadır.

Bu bağlamda resmî bir statüsü olan tek oluşum 1991'de Konya'da kurulan Konya Tasavvuf Mûsikisi Topluluğu Müdürlüğü'dür. Kültür Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren, şeb-i arûs ve uluslar arası diğer Mevlânâ gösterilerinin hazırlığından sorumlu topluluk, semâzen, saz ve ses sanatçılarından oluşmaktadır.

Bu grubun dışında başta İstanbul ve Konya olmak üzere değişik şehirlerde semâ grupları da bulunmaktadır. Bu grupların icra ettiği semâ, semâ yaptıkları mekânlar, zaman zaman kullandıkları değişik söylemler, bazılarının kadın-erkek karışık semâ etmeleri zaman zaman basının da gündemini işgal eden tartışmalara yol açmaktadır. Bu tartışmalara Amerika ve diğer ülkelerde oluşan Mevlevî ve semâ grupları da dahildir.

Bu tartışmalar sürerken, geçtiğimiz yıllarda UNESCO'ya Kültür Bakanlığı'nın önderliğinde Mevlevî Semâ Âyini'nin “Kültürel Mirası Koruma Projesi” kapsamında değerlendirilmesi için teklifte bulunulması sonucunda Kültür Bakanlığı konunun uzmanlarından oluşturduğu bir heyete bir proje hazırlatmış ve proje UNESCO tarafından kabul edilmiştir. Böylece semâ âyini “İnsanlığın Somut Olmayan Baş Eserleri Listesi”ne dahil edilmiş ve semânın icrası belirli kurallara bağlanmıştır. Yine Kültür Bakanlığı'nın girişimleri sonucu Mevlânâ'nın 800. doğum yılı olan 2007 yılı “Mevlânâ yılı” olarak ilân edilmiş ve ulusal ve uluslar arası ilmi ve kültürel etkinliklerle kutlanmıştır.

Bugün özellikle Amerika'da Mevlevîlik dikkat çekici bir şekilde yayılmaktadır. Günümüz Amerika'sını Mevlevîlik'le tanıştıran en önemli isimlerden biri Konyalı Şeyh Süleyman Hayati Dede'dir (ö. 1986). İlk defa 1975 yılında Amerika'ya seyahat eden Süleyman Hayati Dede, daha sonraki yıllarda defalarca Kuzey Amerika'ya ve Batı Avrupa'ya yolculuk yapmıştır. Bu yolculukları esnasında tanıştığı insanlara sevgi ve merhamet yolunu dolayısıyla Mevlevîliği anlatmıştır. Süleyman Hayati Dede'nin gayretleri Amerika'da Mevlevîliğin "The Mevlevî Order of Amerika" adıyla bir topluluğun teşekkülünü sağlamıştır. 1978 yılından itibaren de oğlu Celâleddin Loras, Mevlevî öğretisini, semâ ve zikir törenlerini babasının takipçisi olarak sürdürmüştür. Halen bu grup Şeyh Celâleddin Loras'ın rehberliğinde New York'ta, Maui'de ve Honolulu'da semâ, düzenli seminerler, zikir ve sohbet içerikli Mevlevîlik faaliyetlerini sürdürmektedirler. Şeyh Celâleddin Loras aynı zamanda Avrupa, Amerika ve Türkiye arasında Mevlevîlik öğretisini yaymak için seyahatlerde bulunmaktadır.²¹⁴

"The Mevlevî Order of America" topluluğuna ilâve olarak Amerika'daki ikinci Mevlevî grup da Threshold Society'dir. Şeyh Süleyman Hayati Dede'nin müritlerinden olan Kabir Edmund Helminski ve Camille Helminski'nin önderliğinde kurulan bu topluluk yaklaşık yirmi yıldır faaliyetlerini sürdürmektedirler. 1990 yılında Mevlânâ'nın yirmi birinci kuşak torunlarından Dr. Celâleddin Çelebi ile tanışan ve bu tarihten itibaren ona tâbi olan Kabir Helminski ve Mevlevî topluluğu faaliyetlerini daha çok güncel problemleri çözmeye sūfi prensipleriyle çözmeye gayret etmektedirler. Bu çalışmalarını kitaplarda toplayan Kabir ve Camille Helminski birçok kitap yazmış ve çevirmişlerdir. Bunlardan bazıları şunlardır: *Rumi: Daylight*, *Jewels of Remembrance*, *365 Selections from the Wisdom of Rumi*, *Living Presence*, *A Sufi Way to Mindfulness and the Essential Self*, *The Knowing Heart*.

Kabir Helminski, Mevlevîlik'le ilgili yaptığı çalışmalar sebebiyle Mayıs 1996'da Konya'da verdiği "Rumi and Gothe" başlıklı bir konferanstan sonra Selçuk Üniversitesi tarafından fahri doktora unvanıyla ödüllendirilmiştir. Halen "New Konya" (Yeni Konya) olarak nitelendirdikleri Vermont-Brattleboro'daki Threshold Mevlevî

.....

214 <http://www.hayatidede.org/>

Center'da Threshold Society ve Threshold Books topluluk ve kitapları vasıtasıyla Mevlevîliği temsil ve yaymaya çalışmaktadırlar.²¹⁵

Mevlevîliğin günümüz dünyasında temsili anlamında ortaya konulan bütün bu gayretler içinde ismi anılması gereken önemli şahsiyetlerden biri de Osmanlı Mevlevîliğinin en önemli temsilcilerinden Tâhirülmevî'nin talebesi olan Şefik Can'dır (ö. 2005). Doksan altı yıla yaklaşan ömrünün neredeyse tamamını Mevlânâ ve Mevlevîliğe hasreden Şefik Can, yazdığı eserleri ve uzun yıllar devam ettirdiği *Mesnevî* dersleriyle, Mevlânâ düşüncesinin ve Mevlevîliğin günümüzde neşünemâ bulmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bugün kendi adına kurulan "Şefik Can Uluslararası Mevlânâ Kültür ve Eğitim Derneği" vasıtasıyla Mevlevîliği tanıtıcı faaliyetler devam etmekte ve bu sadette ulusal ve uluslar arası ilmi toplantılar ve sempozyumlar tertip edilmektedir.

Mevlevîlik, tarikat anlamında tarihin sayfalarında yerini almasına rağmen, Mevlânâ ve Mevlevîlik düşüncesi üzerine ülkemizde ilmi ve akademik çalışmalar devam etmektedir. Özellikle akademik çevrelerde son yıllarda ortaya konulan çalışmalar, Mevlânâ düşüncesinin ve Mevlevîlik kültürünün kendi insanımıza ve dünyaya tanıtılmasında ciddi katkılar ortaya koymaktadır.

Özetle günümüzde Mevlevîlik gelenek anlamında varlığını kaybetmiş, son Mevlevîler'den Şefik Can'ın ifadesiyle, "Mevlevîlik bir tören halini almış, semâ da folklorla dönüşmüştür."²¹⁶ Bununla birlikte azınlık da olsa günümüzde Mevlânâ'nın yolunda devam etmeye çalışan gözden ve gösterişten uzak Mevlevî muhiplerinin varlığını da ifade etmek gerekmektedir.

.....

215 <http://www.sufism.org>.

216 *Zaman* gazetesi, 25.01.2004.

Bibliyografya

Klasik Kaynaklar

- Abdülbâki Nâsır Dede, *Defter-i Dervîşân II*, İSAM Ktp., nr. 18112.
....., *Tedkik u Tahkik*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1242/1.
Ali Enverî, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul: Âlem Matbaası, 1309.
Ali Nutkî Dede, *Defter-i Dervîşân I*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa,
nr. 1194.
Ankaravî, İsmâil Rusûhî, *Minhâcü'l-fukarâ*, haz. Safi Arpaguş, İstanbul:
Vefa Yayınları, 2008.
....., *Risâle-i Usûl-i Tarîkat-ı Mevlânâ*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa,
nr. 352.
Ayyansarâyî, Hüseyin, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, İstanbul: Matbaa-i Âmire,
1281.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), Cevdet-Evkaf Tasnifi (CE).
Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Ali Fikri Yavuz – İsmail
Özen, İstanbul: Meral Yayınları, 1972-75.
Câmî, Abdurrahman, *Nefahâtü'l-üns*, trc. ve şerh, Lâmiî Çelebi, haz.
Süleyman Uludağ – Mustafa Kara, İstanbul: Marifet Yayınları,
1995.
Eflâkî, Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri*, trc. Tahsin Yazıcı, İstanbul: MEB
Yayınları, 1989.
....., *Menâkübü'l-ârifîn*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 2148.
Esrâr Muhammed b. Ahmed Bi Zebân b. Osman el-Mevlevî, *Tezkire-i
Şuarâ-yı Mevleviyye*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 1502;
haz. İlhan Genç, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2000.
Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, sadeleştiren Mümin Çevik, İstanbul: Üç-
dal Neşriyat, 1985.
Harîrîzâde, Kemâleddin, *Tibyânü vesâilî'l-hakâik fî beyâni selâsili't-
tarâik*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 430-432.

- Hocazâde Ahmed Hilmi, *Hadîkatü'l-evliyâ*, İstanbul: Şirket-i Müret-tibiyye Matbaası, 1918.
- Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi, 2006.
-, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2306.
- İbn Battûta, *Seyahatnâme*, haz. Mümin Çevik, İstanbul: Üçdal Neş-riyat, 1983.
- İzbudak, Veled Çelebi, *Hatıralarım*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946.
-, *Konya Vilâyetinin Ahvâl-i Umûmiyye-i Târihiyyesi*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî Efendi, nr. 1159.
- Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi, KMMA.
- Mehmed Muhlis Bey v.dğr. (haz.), *Konya Rehberi*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1339/1920.
- Mevlânâ, *Mesnevî Tercümesi: Konularına Göre Açıklamalı*, trc. Şefik Can, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.
- Necmeddîn-i Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, haz. Mustafa Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980.
- Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hadîkatü'l-vüzerâ* (Zeyilleri ile beraber), Freiburg: D. Robischon, 1969.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (OTDTS)*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı, 1983.
- Peçevî, İbrâhim, *Târîh-i Peçevî*, y.y.: ts.
- Sahih Ahmed Dede, *Mecmûatü't-tevârîhi'l-Mevleviyye (Mevleviler Tarihi)*, haz. Cem Zorlu, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
-, *Mecmûatü't-tevârîhi'l-Mevleviyye*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 5446.
- Sâkıb Dede, *Sefîne-i Neftise-i Mevleviyân (Sefîne-i Mevleviyye)*, Kahire: Mektebetü Vehbe, 1283.
- Salnâme-i Vilâyet-i Konya: 1303/1886 Senesi*, Konya: Vilâyet Matbaası, 1305.
- Sipahsâlâr, Ferîdün b. Ahmed, *Risâle-i Sipahsâlâr (Mevlânâ ve Etrafındakiler)*, trc. Tahsin Yazıcı, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1977.
-, *Risâle-i Sipahsâlâr be-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 4006.
- Sultan Veled, *Dîvân-ı Sultan Veled*, haz. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul: Uzluk Basımevi, 1941.
-, *İbtidânâme*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 480.

-, *İbtidânâme*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara: Konya Turizm Derneği Yayınları, 1976.
- Süreyyâ, Mehmed, *Sicill-i Osmânî*, haz. Orhan Hülâgû – Mustafa Ekincikli – Hamdi Savaş, İstanbul: Sebil Yayınevi, 1998.
- Şerifzâde, Muhammed Fâzıl b. Mustafa (Şerifzâde Muhammed Fâzıl Paşa), *Şerhü'l-evrâd el-müsemmâ bi-Hakâyıki Ezkârı Mevlânâ*, İstanbul: Bosnevî el-Hâc Muharrem Efendi Destgâhı, 1283/1866.
- Şevki, Osman, *Mevlevî Şeyhleri*, Galata Mevlevihanesi Divan Edebiyatı Müzesi, nr. 103.
- Şikarî, *Karamanoğulları Tarihi*, haz. Mesut Koman, Konya 1956.
- Tâhirülmevlevî [Olgun], *Çilehâne Mektupları*, haz. Cemal Kurnaz – Gülgün Erişen, Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
-, *Mevlevî Çilesi*, haz. Cemal Kurnaz – Gülgün Erişen, İstanbul: Vefa Yayınları, 2008.
- Ziyâ, Mehmed, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyyeden Yenikapı Mevlevihânesi*, İstanbul: Arakis Matbaası, 1329/1911.
-, *Yenikapı Mevlevihânesi*, haz. Murat A. Karavelioğlu, İstanbul: Ataç Yayınları, 2005.

Araştırma Eserleri

- Agoston, Gabor, “16-17. Asırlarda Macaristan’da Tasavvuf ve Mevlevîlik”, *I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi (3-5 Mayıs 1987), Tebliğler*, Konya 1988, s. 221-231.
- Arbaş, Hamit, “Mevlevî Sanatçılar”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, XI, 93-99.
- Arpaguş, Safi, *Mevlevilikte Manevi Eğitim*, İstanbul: Vefa Yayınları, 2009.
- Arseven, Esat, *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1959.
- Ateş, İbrahim, “Hz. Mevlânâ Dergâhı ile İlgili Vakıf ve Vakfiyeler”, *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1992, s. 29-66.
- Babinger, Franz – M. Fuad Köprülü, *Anadolu’da İslamiyet*, trc. Ragıp Hulusi, İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1971.

- Barthold, Wilhelm, "Çelebi", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1945, III, 369-370.
- Bayat, Ali Haydar, "Hüsn-i Hat Sanatında Mevlevîlik ve Mevlevîler", *IV. Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler) (12-13 Aralık 1989)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1991, s. 81-101.
- Can, Halil, "Mevlevîlikte Mûsiki ve Mûsikide Mevlevîler", *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1969, s. 32-37.
- Ceyhan, Semih, "Mesnevî", *DİA*, XXIX, 325-334.
- Çelebi, Âsaf Hâlet, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, İstanbul: Hece Yayınları, 2006.
-, "Mevlânâ'da Sema", *Türk Yurdu*, sy. 252 (1956), s. 528-532.
- Çelebi-Bayru, Esin, "Babam Celâleddin Bâkır Çelebi", *X. Millî Mevlânâ Kongresi, Tebliğler*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2002, I, 23-33.
- Demirel, Ömer, "Sivas Mevlevîhânesi ve Mevlevî Şeyhlerinin Sosyal Hayatlarına Dair Tespitler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2 (1996), s. 217-223.
- Duru, Muhiddin Celal, *Tarihi Sîmalardan Mevlevî*, İstanbul: Kader Basımevi, 1952.
- Elgin, Necati, "Dil ve Tarih Bakımından Çelebi ve Çelebilik", *Konya Halkevi Mecmuası*, sy. 88 (1946), s. 10-14.
-, "Konya Mevlânâ Dergâhına Manen ve Maddeten Hizmeti Olan Mevlevî; Şeyhulislam Mehmed Sahib (Pîrizâde)", *Çağrı Dergisi*, sy. 68 (1963), s. 8-10.
- Emecen, Feridun M., "Saruhan Oğulları ve Mevlevîlik", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1995, s. 282-297.
- Eraslan, Cezmi, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1992.
- Erdoğan, Muzaffer, "Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevîhâneleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Dogu ve Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 4-5 (1975-76), s. 15-46.
- Ergin, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1939-43.
- Ergun, Sadettin Nüzhet, "Mevlânâ'nın Türk Şiiri ve Mûsikisi Üzerindeki Tesirleri", *Konya*, Konya 1943, s. 110-112.
-, *Türk Mûsiki Antolojisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1942-1943.

- Fürûzanfer, Bediüzzaman, *Mevlânâ Celâleddîn*, trc. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Gazimihal, Mahmut Râgıp, *Konya Mûsikîsi*, Ankara: Ulus Basımevi, 1947.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.
-, *Mevlânâ Celâleddîn*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2010.
-, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2009.
-, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2006.
- Göyünç, Nejat, "Mevlevîlik ve Sosyal Hayat", *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi (3-5 Mayıs 1990)*, Konya 1991, s. 95-102.
-, "Osmanlı Devletinde Mevlevîler", *TTK Belleten*, LV/213 (1991), s. 351-358.
-, "Sivas Mevlevîhânesi", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1992, s. 83-92.
- Gündüz, İrfan, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münâsebetleri*, İstanbul: Seha Neşriyat, 1984.
- Hasluck, Frederick William, *Anadolu ve Balkanlarda Bektâşîlik*, trc. Yücel Demirel, İstanbul: Ant Yayınları, 1995.
-, *Bektâşîlik Tedkikleri*, trc. Râgıp Hulûsi, İstanbul: Devlet Matbaası, 1928.
- Heper, Sadettin, *Mevlevî Âyinleri*, Konya: Konya Turizm Derneği, 1974.
- Işın, Ekrem, "Mevlevîliğin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri ve Şeyh Galib", *Şeyh Galib Kitabı*, haz. Beşir Ayvazoğlu, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1995, s. 51-56.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Hoş Sadâ*, İstanbul: Maarif Basımevi, 1958.
- İpşirli, Mehmet, "Çelebi", *DİA*, VIII, 259.
- Kara, Mustafa, "II. Abdülhamid Dönemine Tasavvuf Tarihi Açısından Genel Bir Bakış", *II. Abdülhamid ve Dönemi: Sempozyum Bildirileri (2 Mayıs 1992)*, İstanbul: Seha Neşriyat, 1992, s. 65-73.
-, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul: Der-gâh Yayınları, 1990.
-, "Tanzimattan Cumhuriyete Tasavvuf ve Tarikatler", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, IV, 982-983.

-, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999.
- Keremetli, Can, *Galata Mevlevihanesi: Divan Edebiyatı Müzesi*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1977.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1964.
- Koşay, Hâmid Zübeyir, "Mevlevilikte Matbah Terbiyesi", *Tasavvuf Kitabı*, haz. Cemil Çiftçi, İstanbul: Kitabevi, 2003, s. 381-389.
- Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1981.
- Köstüklü, Nuri, "Vatan Savunmasında Gönül Eleri: Mücâhidîn-i Mevlevîye Alayı", *X. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, 2-3 Mayıs 2002, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2002, I, 213-226.
- Küçük, Sezai, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul: Vefa Yayınları, 2007.
- Küçükdağ, Yusuf, "Konya'da Bir Mevlevî Manzumesi (Pîri Mehmed Paşa Zâviyesi ve Vakfiyesi)", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1992, s. 159-178.
-, "Les Zaviyas Mevlevîtes a Konya (Konyada Mevlevî Zâviyele-ri)", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 14 (1994), s. 117-128.
- Mazıoğlu, Hasibe, "Anadolu'da Türk Edebiyatının Başlamasında ve Gelişmesinde Mevlânâ'nın Yeri ve Etkisi", *Mevlânâ Sevgisi, IV. Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu, 15-17 Aralık 1980*, haz. Feyzi Halıcı, Konya: Konya Turizm Derneği, 1981, s. 30-39.
- Nicholson, Reynold Alleyne, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî*, trc. Ayten Lermioğlu, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1973.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Sûfiliğine Bakışlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Odyakmaz, Nevzad, *Bektâşilik, Mevlevilik, Masonluk*, İstanbul: Kitap Dostu Yayınları, 2009.
- Önder, Mehmet, "Konya Mevlânâ Dergâhı Arşivi ve Mevlevîhâneler", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 14 (1994), s. 137-142.
-, *Mevlânâ: Hayatı, Eserleri*, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, ts.
-, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevilik*, Ankara: Dönmez Yayınları, 1992.
- Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, XXIX, 441-448.
- Özönder, Hasan, , *Konya Mevlânâ Dergâhı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

-, "Mevlevîlerde Hat ve Hattat Sıdkî Dede", *II. Millî Mevlânâ Kongresi, (Tebliğler)*, 3-5 Mayıs 1986, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1987, s. 129-149.
- Özsayınır, Z. Cihan, "Mevlevî Hattatlar", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1992, s. 125-142.
- Pala, İskender, "Edebi Çehreleriyle Mevlevîhâneler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2 (1996), s. 55-60.
- Samiç, Jasna, "Le Tekke Mevlevî De Bembasa A Sarajevo", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 14 (1994), s. 159-176.
- Tahsin Paşa, *Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1933.
- Tanman, M. Baha, "Âsitâne", *DİA*, III, 485-487.
-, "İstanbul Mevlevîhâneleri", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 14 (1994), s. 177-183.
- Tannıkorur, Ş. Barihüda, "Gaziantep Mevlevîhânesi", *DİA*, XIII, 475-477.
-, "Mevleviyye", *DİA*, XXIX, 468-475.
- Top, Hüseyin, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- Tuncer, O. Cezmi, "Kilis Mevlevîhânesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2 (1996), s. 259-281.
- Uludağ, Osman Şevki, "Mevlânâ ve Mûsiki", *Türk Mûsikisi Dergisi*, sy. 25-26 (1949), s. 4-21.
- Uludağ, Süleyman, *İslam Açısından Mûsiki ve Semâ'*, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1976.
- Uz, M. Ali, "Saraybosna'da İsa Bey Mevlevîhânesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2 (1996), s. 103-106.
- Uzluk, Feridun Nafiz, "Mevlevî Hilafetnâmeleri", *Vakıflar Dergisi*, IX (1971), s. 383-386.
- Uzluk, Şahabettin, *Mevlânâ'nın Türbesi*, Konya: Konya Halkevi Güzel Sanatlar Komitesi, 1946.
-, *Mevlevîlikte Resim ve Resimde Mevlevîler*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1957.
-, "Türk Nakş Tarihinde Mevlevîler", *Millî Mecmua*, sy. 42 (1341), s. 680.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Kütahya Şehri*, İstanbul: Maarif Vekâleti, 1932.
- Üngör, Ethem, "Mevlevî Mûsikisi", *Yeni Mûsiki Mecmûası*, sy. 142 (1959), s. 307-308.

- Ünver, A. Süheyl, “Beşiktaş-Çırağan Mevlevihânesi Hakkında”, *Mevlânâ ve Yaşama Sevinci*, haz. Feyzi Halıcı, Ankara: Konya Turizm Derneği, 1978, s. 165-171.
- Ünver, İsmail, “Galata Mevlevihânesi Şeyhleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 14 (1994), s. 195-219.
-, *Neşâtî*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- Witteck, Paul, *Menteşe Beyliği*, trc. Orhan Şaik Gökyay, Ankara: Türk Tarih Kurumu 1986.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.
- Yınanç, Mükrimin Halil, “Ahmed Paşa”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1965, I, 193-199.